

KISS LAJOS

*

ASBÓTH OSZKÁR

A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

SZABADVÁRY FERENC

9765

144026

KISS LAJOS

ASBÓTH OSZKÁR

MTAK

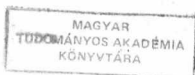

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

05227

Megjelent
a Magyar Tudományos Akadémia
támogatásával

ISBN 963 05 7333 4

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19–35.

© Kiss Lajos, 1996

Minden jog fenntartva, beleértve
a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó Rt. vezérigazgatója

Szedés: Fényszedés Bt.

A nyomdai munkálatokat
az Akadémiai Nyomda Kft. végezte

Felelős vezető: Freier László

Martonvásár, 1996

Nyomdai táskaszám: 558

Felelős szerkesztő: Gilicze Gábor

Műszaki szerkesztő: Marton Andor

Kiadványszám: A/96/139

Megjelent 4,25 (A/5) ív terjedelemben
+ 1 lap melléklet

HU ISSN 0133-1884

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Könyvleltár *1167/19 92...* sz.

TARTALOM

Életútja	7
Családi háttér	7
Egyetemi tanulmányok. Az indogermánisztikától a szlavisztikáig	14
A szláv filológia egyetemi tanára	24
Utazások Oroszországban. Tudományos levelezés	33
Akadémiai tagság három felvonásban: megválasztás, törlés az akadémiai tagok sorából, rehabilitálás	50
Közéleti szerepvállalás 1919-ben. Meghurcoltatás. Tragikus halál	56
Életműve	72
A magyar nyelv szláv jövevényszavai	72
Speciális szlavisztikai kérdések	86
Etimológiai vizsgálatok	110
Nyelvészeti kritika	119

Orosz nyelvkönyv magyarul, németül és finnül	129
Szerkesztői tevékenység	136
A tudós és az ember	157
Jelentősége	163
Bibliográfia	167
Asbóth Oszkár főbb munkái	167
Asbóth Oszkár szerkesztői tevékenysége	172
Az Asbóth Oszkárrol szóló irodalomból	172

ÉLETÚTJA

CSALÁDI HÁTTÉR

Asbóth Oszkár 1852. augusztus 10-én született a Maros bal partján fekvő Újarad mezővárosban, a jobb parti Araddal (Óaraddal) átellenben. Újarad Temes vármegyéhez tartozott. Zömmel németek lakták. Az 1910. évi népszámlálás adatai szerint 6006 lakosa közül 5054 német, 704 magyar és 221 román volt. Trianon után neve a román *Aradul Nou* lett; idővel egyesítették Araddal.

Akárcsak családjának más tagjai, Asbóth Oszkár is sokáig *Ásbóth*-nak írta vezetéknévét. Köze-

lebbi és távolabbi ősei között számos jeles férfiú volt. Apja, Asbóth János (1809–1857) 1848-ban osztályfőnöki hivatalt viselt az első magyar minisztériumban. Nagypapa, Asbóth János (1768–1823) a keszthelyi Georgiconnak volt tudós igazgatója. Dédapja, Asbóth Gottfried János (1735–1784) evangélikus lelkészként működött Nemescsón, Kőszegen, majd Sopronban; német nyelvű prédikációi nyomtatásban is megjelentek. Valamennyien evangélikus vallásúak voltak, s erős volt a nyugat-magyarországi kötődésük.

Asbóth Oszkár öccse, nemescsói Asbóth Emil (1854–1935) gépészmérnöki tevékenységével és műegyetemi tanárságával szerzett meg-

becsülést. Egyik nagybátyjuk a szabadságharcból ismert Asbóth Lajos (1803–1882) honvéd tábornok volt, akit 1863-ban, fiát, Asbóth János (1845–1911) író pedig 1892-ben levelező tagjai közé választotta a Magyar Tudományos Akadémia. Asbóth János íróról nemrég érdekes tanulmányt tett közzé Németh G. Béla „Ábránd, csalódás, sztoicizmus (Egy kétarcú regény két stílus határán)” címmel. (Németh G. Béla: Kérdések és kétségek. Irodalomtörténeti tanulmányok. Bp., 1995. 29–40.) Másik nagybátyjuk, Asbóth Sándor (1811–1868) hadmérnökként vett részt a magyar szabadságharcban, 1861–65-ben pedig Lincoln hadseregében az amerikai polgárháború egyik katonai

vezetője volt előbb dandártábornokként, majd Florida és Kentucky katonai parancsnokaként. A légcavarfejlesztő Asbóth Oszkár (1891–1960) mérnök úgy tartozik bele a rokonságba, hogy apja, az 1838-ban született Asbóth Gyula erdőgondnok Asbóth Lajos tábornoknak volt az unokaöccse. (L. Vajda Pál R.: Magyar feltalálók. Négy évszázad negyvenhat technikus. Bp., 1943. 247.)

Családtörténeti vizsgálatok szerint az Asbóth család ősei közül Asbóth Gergely 1715. május 13-án kapott címeres nemeslevelet III. Károly királytól. A nemességét Sopron vármegyében hirdették ki 1715. június 28-án. Nem igazolható az a családi legenda, amely sze-

rint a nyugat-magyarországi Asbóthok angliai eredetűek. Ez a legenda talán az ugyancsak nyugat-dunántúli, híres Nádasdy család angol származásáról keringő, de a genealógusok által megcáfolt koholmányok hatásaként keletkezett. Egyébként is az *Asbóth* nevű családok nem mind ugyanegy vérségi eredetűek, azaz nincsenek mind rokonságban egymással.

Az *Asbóth* családnév a nálunk az Anjou-korban, főleg a Dunántúlon és a hazai németiség körében terjedni kezdő *Osvald* személynévből fejlődött *Ozsbált* > *Ozsbát* fokozatokon keresztül. Magára az *Asbót* vezetéknévre 1648-ból van a legkorábbi adatunk a Győr megyei Nyalkáról való *Georgius Asbot* ne-

vében. L. még 1680: *Joannes Asbot* 'a jénai egyetem egyik magyar tanulója'. – A név végső forrása az óangol *Ōsweald* (> *Oswald*). Ez olyan összetétel, amelynek előtagja az óangol *ōs* 'Isten', utótagja pedig a *weald* 'hatalom, erő'. Az angol név az észak-angliai Northumbria királyának, Szent Oszvaldnak (VII. század) kultusza révén jutott el Magyarországra, német közvetítéssel. Abban a tényben, hogy Asbóth Oszkárt éppen a nálunk csupán a szabadságharc táján divatba jövő *Oszkár* névre keresztelték, ugyancsak a németiség felé való fordulás jelét láthatjuk. Németországban a XVIII. század végén honosodott meg az *Oskar* név Macpherson Osszián-versei nyomán, de igazán

népszerűvé csupán a XIX. században vált azt követően, hogy több svéd és norvég király is viselte az *Oszkár* nevet. E név valószínű forrása az óízlandi *Āsgeirr* (vö. *ās* 'Isten' és *geirr* 'gerely'). Eszerint az *Asbóth* családnév és az *Oszkár* keresztnév germán ősalakjának előtagjában ugyanaz az 'Isten' jelentésű szó rejlik, tehát a két név etimológiai tekintetben egymás rokona.

Az Asbóth családra jellemző politikai magatartást 1871-ben ekként jellemezte Asbóth János: „Az *Asbóth* család tagjai, alkotmányos időkben királypártiak mindig és a király szolgálatában többnyire, alkotmányellenes uralom idején az összeesküvők és felkelők közt vol-

tak mindannyiszor a Rákóczyaktól egész 1866-ig. Jelesen a 48–49-iki mozgalmakban heten vettek részt.” (1849–1866. Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez. Az Asbóth-család irataiból. Pest, 1871. 5. A névtelenül közzétett könyv szerzőjét Szinnyei József állapította meg: Magyar írók élete és munkái 1: 271).

EGYETEMI TANULMÁNYOK.

AZ INDOGERMANISZTIKÁTÓL A SZLAVISZTIKÁIG

Asbóth Oszkár gyermekkorát az erdélyi Nagyszebenben töltötte, ott végezte iskoláit is. A nagyszebeni művelt szász környezetben lehetősége volt a beszélt és írott német

nyelv szinte tökéletes elsajátítására. De ott hallott és tanult román szót is: „A [román] nép nyelvét csak Nagy-Szeben környékéről ismerem, a hol nevelkedtem, különösen Resinarból, a mely csak $\frac{3}{4}$ órányira van nyaraló helyemtől [= Kisdisznód/Michelsberg], úgyhogy munka közben is többször átrándulhattam, hogy az ottani nyelvhasználatról tájékozást szerezzek” (Nyelvtudományi Közlemények 1897: 329). Tapasztalatból tudom, hogy románul is tudó magyar anyanyelvűek viszonylag könnyebben sajátítják el a helyes orosz kiejtést és gyorsabban vésnek emlékeztükbe orosz szavakat, mint azok, akik nem ismerik a román nyelvet. Asbóthot román nyelvismerete min-

denképpen segíthette későbbi orosz stúdiumaiban.

Egyetemi tanulmányait a budapesti egyetemen kezdte meg indogermanisztika szakon. E tudományszak bölcsője és hazája Németország volt, az ottani egyetemek tanszékein működtek a legjobb professzorok. Asbóth Oszkárnak, illetőleg családjának nem okozhatott gondot, anyagi természetűt sem, hogy tudományos ambícióit a leghíresebb német egyetemeken tegye próbára. 1872-ben Lipcsében, 1873-ban Berlinben, 1874-ben Göttingában tanult, ahol 1875-ben latin nyelvtudományi értekezésével (*Die Umwandlung der Themen im Lateinischen*) bölcsészdoktori oklevelet nyert. Annál a

Theodor Benfeynél (1809–1881) szigorlatozott, akinél 17 évvel korábban, 1858-ban Budenz József (1836–1892) is az – 1κòς suffixumról írt értekezésével. (Az 1858-ban Magyarországra települt és a finnugor nyelvtudományban kiváló eredményeket elért Budenzcel Asbóth utóbb bensőséges barátságba került.) Maga Asbóth a következőképpen adott számot indogermanisztikai tanulmányairól és bűvárkódásairól: „Öt évet töltöttem az egyetemen, négy éven át foglalkozva a szanszkrit nyelvvel, a negyedik, Berlinben töltött évet meg éppen kizárólag az árja nyelveknek szenteltem: hallgattam Webernél Rigvédát, Atharvavédát, a hétfői estéken szeretett tanárunk

lakásán órákig olvastuk a szanszkrit nyelv begyakorlására a Pancsatantra meséit, otthon is olvastam sok szanszkrit szöveget, különösen színműveket, a melyeknek teljes megértéséhez múlhatatlanul szükséges volt a prákrit nyelv ismerete is, a melyet első sorban Hémacsandra szanszkrit nyelven írt nyelvтанából merítettem; de foglalkoztam ugyancsak Berlinben a zend nyelvvel is és olvastam Weber vezetése alatt az Avesztából részleteket. A következő évben hallgattam Göttingában Benfeynél Rigvédát, doktorátust is tettem nála szanszkritből és indogermán nyelvészetből; Benfeynek a Rigvéda nyelvéről akkor és később megjelent híres értekezéseit nagy figye-

lemmel elolvastam. Itthon is sokáig foglalkoztam még a szanszkrit nyelvvel, ezzel kapcsolatban érdekelt a cigány nyelv is, a mellyel hónapokig igen komolyan foglalkoztam.” (Magyar Nyelvőr 1903: 172.)

1880. december 15-én Asbóth Oszkár Nagyszebenben feleségül vette Hertel Ágnest. Házasságukból három gyermek született: Oszkár (1882), Elma (1885) és János (1887). Házasságkötését megelőzően habilitált a budapesti egyetemen a szláv nyelvek és irodalmak tárgyköréből. De hogyan váltott át Asbóth Oszkár a szlavisztikára? Hazulról szláv nyelvi ismereteket nem hozott magával. Melich János a következő magyarázattal szol-

gált: „Nyelvtudományi ismereteit az indogermán nyelvészet területén szerezte. Első dolgozata: doktori értekezése a latin nyelv egyik alak-tani-hangtani kérdését tárgyalja. Csakhamar azonban a szláv nyelv-tudomány, a szláv filológia vonzotta magához. E tudománynyal való foglalkozáshoz az indítékot, úgy látszik, egyéves önkéntesi szolgálati éve adta meg, mikor is oly ez-redbe került, hol megtanulhatott oroszul. Lehet különben, hogy ő maga terelte ilyen irányba tanulmá-nyait, a melyek tökéletesítésére két ízben is járt Oroszországban (1882 és 1889.).” (Magyar Nyelv 1920: 155.) 1877-ből fennmaradt As-bóthnak egy katonaruhás fényké-pe. Önkéntesi évét ekkor, egyete-

mi tanulmányai befejezése után szolgálhatta le. Oroszországban tett utazásaival – amelyből nem is kettő, hanem több volt – később foglalkozom. Most inkább arra irányítom a figyelmet, milyen fontos szerepet játszott a nagy horvát szlavista, Vatroslav Jagić és nemzetközi folyóirata, az Archiv für slavische Philologie abban, hogy Asbóth Oszkár érdeklődése a szlavisztika felé fordult, és az indogermanisztikához képest szűkebb tudományágra, a szláv filológiára szakosodott. Mint láttuk, Asbóth az 1873. évet a berlini egyetemen töltötte, ahol az iskola-teremtő szanszkritista, Albrecht Weber volt a mestere. Következzenek Asbóth szavai: „ettől [azaz

Webertől] hallottam először életemben Jagić nevét emlegetni: felejthetetlen tanárom arra akart bírni, hogy még egy második évet töltsék Berlinben és J.-nál szlavisztikai előadásokat hallgassak!... Itt [Berlinben] alapította meg [Jagić] az Archiv für slavische Philologie című folyóiratot, a melyből immár 29 vaskos, 500–600 lapos kötet jelent meg és a melylyel egyszerre valamennyiünk tanítója, mestere lett... Én, a ki véletlenül lettem szlavista – az egyetemen szanszkrittal és összehasonlító indogermán nyelvészettel foglalkoztam – el sem képzelhetem, mikép sikerült volna nekem beledolgoznom magamat e rengeteg tudományba, ha Jagić

folyóiratában folyton útmutatást nem ad, ha nagyobb dolgozatain kívül számtalan ismertetéseiből, a melyek csak úgy ragyognak a szellemességtől és frisseségtől, nem merítettem volna folyton-folyvást okulást, biztos irányítást.” (Nyelv-tudomány 1909: 2–3.) A Webertől tanácsolt második berlini évből nem lett ugyan semmi, mert Asbóth átment a göttingeni egyetemre, de végül mégiscsak a szlavisztikánál kötött ki, és Jagić lett a példaképe, akinek a legszélesebb értelemben vett szláv filológia minden részletére kiterjeszkedő, nemzetközi jellegű folyóiratát nemcsak rendszeresen és elmélyülten olvasta, hanem önálló közleményeivel maga is gazdagította.

Egyetemi tanulmányainak befejezése és önkéntesi évének leszolgálása után Asbóth Oszkár 1878–80-ban a budapesti VIII. kerületi főreáliskola helyettes tanára volt, majd 1881-től a budapesti kereskedelmi akadémián a német nyelv helyettes tanára lett. 1880 szeptemberében a budapesti egyetemen a szláv nyelvek és irodalmak magántanára, 1881. június 30-án a tanészék helyettes tanára, 1885. február 14-én rendkívüli tanára, 1892. szeptember 16-án pedig nyilvános rendes tanára lett.

Asbóth Oszkár már mint magántanár orosz nyelvtant adott elő a budapesti egyetemen, majd csaknem

négy évtizeden át ő vezette a szláv filológiai tanszéket. Állandó kollégiuma volt az orosz nyelvtan és olvasmányok valamely klasszikus orosz író (pl. Puskin, Gogol, Krilov, Turgenyev, Kolcov) munkájából. Az orosz mellett leggyakrabban az óegyházi szlávot (ószlávot, óbolgárt) adta elő olvasmányokkal. Amikor egyik jeles tanítványa, Benigny Gyula az 1910-es években az egyetemre járt, leginkább ószláv nyelvtanból hirdetett előadásokat, és bevezette hallgatóit a szláv nyelvtudományba, de foglalkozott orosz irodalomtörténettel és – két-évenként – orosz nyelvtannal is. Előadásainak ideje a kora délutáni órák voltak, rendszerint 3 és 5 óra között. Más témaköröket ritkán, ta-

lán csak valamely tanítványa kedvéért iktatott a tanrendbe, így például egy-egy félévben cseh nyelvtant, szlovák (az ő akkori szóhasználatában természetesen tót) alaktant, bolgár nyelvtant, a török nyelv hatását a szerbre stb.

Asbóth Oszkár korában a szláv tanszéknek még nem volt állandó gyakorlati nyelvoktatója, lektora. Ezért maga volt kénytelen a szláv nyelvek gyakorlati oktatását is vállalni. Az orosz nyelvтанról tartott előadásai is elsősorban gyakorlati jellegűek lehettek. Nyilván gyakorlati jellegű volt Asbóthnak a cseh nyelvről tartott előadása is az 1885/86. tanév első félévében, amelyet a második félévben cseh olvasmányok című követett.

Az 1908–9-i tanévben az egyetemi autonómia keretében megejtett választások folytán Asbóth Oszkár töltötte be a bölcsészettudományi kar dékáni tisztjét. 1919. február 4-én Kunfi Zsigmond, a Berinkey Dénestől vezetett polgári demokratikus kormány közoktatásügyi minisztere felfüggesztette az egyetem autonóm hatóságainak működését, és az egyetemhez Jászi Oszkárt nevezte ki kormánybiztossá. A bölcsészkar dékánja Asbóth Oszkár lett, aki az ezúttal nem választás, hanem kinevezés útján nyert tisztjét a forradalmi kormányzótanács (1919. március 21.–1919. augusztus 1.) működése idején is megtartotta. Ennek lett a következménye az, hogy 1919–20-ban hajsztát indí-

tottak ellene, ami végül is tragikus halálához vezetett.

Önálló kutatómunkára nevelő szemináriumi gyakorlatokat Asbóth Oszkár nem tartott, s így tanítványai nem ismerhették meg saját tapasztalatuk alapján, mit is jelent, milyen módszerek alkalmazását igényli egy-egy tudományos részletkérdés feldolgozása. Az a nevelő hatás tehát, amelyet egy szeminárium szereplés nemcsak a tudományos zsenijét éppen bemutató hallgató számára, hanem a szeminárium többi résztvevője számára is jelent, Asbóth tanársága idején a szlavisztika hallgatói körében még ismeretlen volt. Az intenzív szakoktatásnak útjában állt a szeminárium könyvtár teljes hiánya is. Volt

ugyan akkortájt a Bölcsészeti Kar Modern Filológiai Szemináriumában egy úgynevezett Indogermán Gyűjtemény, amely Mayr Aurél (1845–1914) professzor könyvhatátekából származott. (Mayr Aurél, aki jogászból lett nyelvészé, a budapesti egyetemen 1873-tól az indogermán összehasonlító nyelvészetnek, az 1874–75. tanév II. felében a német nyelvészetnek, 1878-tól 1881-ig a szláv nyelvészetnek volt a helyettes tanára. 1895-ben nevezték ki az indogermán összehasonlító nyelvészet rendes tanárává. Számottevő szakirodalmi munkásságot nem fejtett ki, de egyetemi előadásai gondolatébresztők voltak, s tanítványai – köztük több jeles nyelvészünk, így Gombocz

Zoltán is – sokat köszönhetek Mayr Aurél előadásainak. L.: Sziny-
nyi József: Magyar írók élete és
munkái 8: 933–4; Révai Nagy Le-
xikona 13: 513.) Azonban ehhez az
Indogermán Gyűjteményhez a hall-
gatóság nem juthatott hozzá. Az
1937-ben alapított Szláv Filológiai
Intézetnek csak 1939-ben lett
könyvtára, amikor a kormány meg-
vásárolta Asbóth Oszkár értékes
szlavisztikai könyveit. Asbóth Osz-
kár egykori könyveit ma is könnyű
felismerni: tele vannak tűzdelve
apró betűs, többnyire tintával írt,
olykor gyorsírással olvasói meg-
jegyzésekkel, glosszákkal.

Mayr Aurél nyugdíjazása után
1905–1906-ban Asbóth Oszkár he-
lyettesített az indogermanisztikai

tanszéken, és többek között szanszkrit nyelvet is adott elő. Egy éven át, ideiglenes jelleggel, a román tanszéken is működött. Erre azért vállalkozhatott, mert Munkácsi Bernáttal folytatott vitája során felfrissítette román nyelvi ismereteit és román nyelvtörténettel is foglalatoskodott.

Asbóth Oszkár – egyetemi tanári működésének talán egyik utolsó aktusaként – 1920. március 15-i keltezéssel támogatóan terjesztette a Bölcsészettudományi Kar elé a hadifogolyként Magyarországra került Szudilovszki János volt moszkvai bölcsészhallgató kérvényét orosz lektorként való alkalmazása tárgyában. Ezeket írta: „Katonaviselt hallgatóink szép számmal

tanultak a háborúban oroszul; igen kíváncsok, hogy egy részük legalább azt a nyelvet tovább gyakorolja, amely olyan hatalmas irodalom letéteményese, és a melynek tudása, ha majd a viszonyok végre Oroszországban is megint egészséges fordulatot vesznek, gyakorlatilag is nagyon értékes lesz.” (ELTE BTK Levéltár.) Szavaiból kiviláglik, hogyan ítélte meg az akkori magyarországi helyzetet és az oroszországi viszonyokat.

A budapesti tudományegyetem szláv filológiai tanszékén kívül Asbóth Oszkár másutt is vállalt nyelvoktatást. Szeretett idegen nyelveket tanítani! 1881-től 1895-ig a budapesti Kereskedelmi Akadémián a német nyelv helyettes tanára volt,

1893-tól kezdve pedig a Keleti Kereskedelmi Tanfolyamon (későbbi nevén: Keleti Kereskedelmi Akadémián) a szerb és a bolgár nyelvet adta elő, majd 1899-től orosz is oktatott. Több ízben, így 1896-ban, 1904-ben és 1913-ban elkísérte hallgatóit a nyári tanulmányi kirándulásokra, amelyeket rendszerint a balkáni országokba szerveztek.

UTAZÁSOK OROSZORSZÁGBAN.

TUDOMÁNYOS LEVELEZÉS

Orosz nyelvi ismereteinek gyarapítása, orosz beszédképességének tökéletesítése, orosz kiejtésének palérozása céljából Asbóth Oszkár szívesen vállalkozott oroszországi

tanulmányutakra. Első ízben 1882 nyarán kerített rá sort. Akkoriban vészterhes időket élt át Oroszország. 1881-ben a Narodnaja Volja (Népakarat) nevű, terrorista módszereket alkalmazó titkos narodnyik szervezet tagjai bombamerénylettel megölték II. Sándor cárt. A cárt a trónon fia követte III. Sándor néven. Szabad folyást engedett a „nihilisták” elleni megtorló intézkedéseknek. – Utazásáról Asbóth orosz nyelvű naplót vezetett, amely szerencsére fennmaradt. Az útinapló lehetővé teszi, hogy szinte napról napra végigkísérjük tanulmányútján. Hivatalos orosz úti kísérője I. I. Szokolov, a szentpétervári papnevelde görögtanára volt, aki Bukarestben csatlakozott hozzá. 1882.

június 27-én lépték át az orosz határt Renyinél, a Prutnak a Dunába torkollásánál. Első benyomásait Asbóth így összegezte: „Приятные славные люди эти Русские, мне очень нравятся, будто бы я дома был, так мне все знакомым показается [sic!], хотя и совершенно ново для меня. Не дурно будет изучать язык и нравы такой земли, в который [sic!] ты в первый день как в свояси приходишь.” (Studia Slavica 1964: 430. Magyarul: „Rokonszenves, pompás emberek ezek az oroszok, nagyon tetszenek nekem, mintha odahaza volnék, annyira ismerősnek tűnik minden, noha tökéletesen új számomra. Jó mulatság lesz olyan ország nyelv-

vét és szokásait tanulmányozni, amelybe már az első nap valósággal haza érkezik az ember.”) A Kijevbe vivő úton Bengyeri, Zsmirinka, Gnyivany (Asbóth útinaplójában tévesen Гривань), Vinnyica, Motovilovka és Bojarka vonta magára Asbóth figyelmét. Kijevet gyönyörű városnak találta. Felkereste a látnivalókat. Különösen megragadta egy Szent Borbálát ábrázoló ikon szépsége. Kijevből Nyezsinsbe vitt Asbóth útja, ahol megismerkedett a híres történeti-filológiai tanintézettel, amelynek professzorai között több külföldi – egy német, két cseh – is akadt, és meglátogatta a gogoli emlékhelyeket. Abból a tényből, hogy két nyezsini professzor (az egyik felesé-

gestül) is kikísérte az éjjel három órakor induló vonathoz, levonta a következtetést: „В самом деле натура русского человека широкая.” (Studia Slavica 1964: 433. Magyarul: „Az orosz ember természete valóban gálánsan nagyvonalú.”) Moszkva felé Orjol, Tula, Kaluga volt az útvonal. Az Oka menti Kalugában, vasárnap lévén, főpapi istentiszteleten vett részt a székesegyházban. Reflexiója: „служба очень театральна, пение хорошо, а мысль службы, может быть, превосходно, а для меня пока недоступна.” (Studia Slavica 1964: 433. Magyarul: „az istentisztelet látványos, az ének szép, ám az istentisztelet eszméje, amely talán nagyszerű, egyelőre felfogha-

tatlan számomra.”) 1882. június 29-én érkezett Moszkvába. A zűrzavaros, rendezetlen Moszkvában eleinte nem tudott eligazodni, de aztán megbarátkozott vele, meghatározta az égtájakat, képes volt megtalálni a főpostát, a Kremlt és egyéb helyeket. Végigjárta a város nevezetes helyeit, járt múzeumokban, nyári színházban, megtekintette a befejezés előtt álló, hatalmas Üdvözítő Krisztus székesegyházat stb. Július 17-én jegyezte fel: „Я сегодня в первый раз понимал вполне, какую гордость и радость должен чувствовать каждый настоящий русский человек, когда рассматривает матушку Москву.” (Studia Slavica 1964: 436. Magyarul: „Ma ér-

tettem meg először teljesen, milyen büszkeséget és örömet kell éreznie minden igazi orosz embernek, amikor Moszkva anyácskát szemlélgeti.”) Összejött az éppen Moszkvában időző Thallóczy Lajos magyar történésszel, megismerkedett számos orosz filológussal, íróval, történésszel, járt a Moszkvától északra eső Puskinóban, valamint – július 20-án – a Jauza folyócskán túli Bogorodszkojében a híres F. I. Buszlajev nyelvtudósnál, aki mély benyomást tett rá: „Чрезвычайно интересно было для меня видеть [sic!] этого человека, из сочинений которого я уже много учился. Он уже не читает лекций, он бросил университет, он не хочет быть про-

фессором студентов, которые сочувствуют преступникам. Вот там у Федора Ивановича я в первый раз слушал резкий отзыв тяжелых времен, другие особенно молодые люди лучше молчат” (Studia Slavica 1964: 437. Magyarul: „Rendkívül érdekes volt számomra látni ezt az embert, akinek műveiből már sokat tanultam. Előadásokat már nem tart, otthagya az egyetemet, nem akar olyan diákok professzora lenni, akik gonosztevőkkel rokonszenveznek. Tőle, Fjodor Ivanovicstól hallottam először a nehéz idők éles kritikáját, a többiek, különösen a fiatal emberek, inkább hallgatnak.”) Asbóth útinaplójában ez az egyetlen politikai természetű észrevétel.

Július 23-án Asbóth azt fejtegette naplójában, mekkora jelentősége van a gyakorlati nyelvkönyvekben a helyes kiejtés tárgyalásának. Már ekkor megfordult agyában egy gyakorlati orosz nyelvkönyv megírásának gondolata. Hangsúlyozta a nyelvtanár helyes kiejtésének fontosságát. Moszkva után Nyizsnyij Novgoroddal, Jaroszlavllal, Ribinszkkal, Szpasszkojével, Krasznóje szelóval, Ugliccsal ismerkedett meg. Augusztus 26-án már Szentpéterváron írta útinaplóját.

1882-ben tett jó két hónapos tanulmányútja során Asbóth megfordult orosz városokban és falvakban, a helyszínen ismereteket szerzett az orosz népeletről és az orosz szokásokról. Személyes kapcsola-

tot teremtett számos orosz tudóssal is, már amennyire a nyári „dácsa”-szezón ezt egyáltalán lehetővé tette. Útinaplóját orosz nyelven írta, hogy ezáltal is gyakorolja a nyelvet. Oroszsága természetesen még sok tekintetben fogyatékos volt: ragozási, egyeztetési hibák, helytelen kifejezések, idegenes mondat szerkezetek egyaránt előfordulnak benne, hiszen Asbóth korábban az orosz csak elméleti úton, könyvekből tanulta, s az élő beszélt nyelvet ritkán hallhatta. (Saját szavai szerint: „nem ismerve egy szláv nyelvet, tanító nélkül kezdtem az orosz nyelvvel foglalkozni.” Rövid gyakorlati orosz nyelvtan. Előszó.) Oroszországi tanulmányútjának bizonyára az volt a legérzékeltetőbb

eredménye, hogy orosz beszéd-készsége fejlettebb lett.

Asbóth 1889 nyarán ismét tanulmányutat tett Oroszországban. Ennek útvonaláról, lefolyásáról nem maradtak fenn naplószerű jegyzetek. De utazásának céljáról Asbóth beszámolt az 1891-ben közzétett, „A hangsúly a szláv nyelvekben” című tanulmányának előszavában: „Már hosszabb ideig foglalkozom az orosz nyelv hangsúlyával. Az 1889-iki év nyarát főképp azért töltöttem Oroszországban, hogy ott helyben egészítsem ki és igazítsam helyre adatgyűjtésemet. E közben foglalkoztam a többi szláv nyelvek hangsúlyával is és kiterjeszkedtem a többi indogermán nyelvek hangsúlyára is” (Értekezések a Nyelv-

és Széptudományok köréből XV/8. 1891: 3).

Több hónapos nyarankénti tanulmányútjain kívül Asbóth rövid tartamú látogatásokon is járt Oroszországban, mégpedig, jelenlegi ismereteim szerint, két alkalommal. E kis könyv írása közben bukkantam rá Asbóth publikussá vált levelezésében egy levelezőlapra (lásd *Studia Slavica* 1967: 137), amelyet Asbóth Szentpétervárról írt 1903. május 22-én Ivan Prijatelj szlovén irodalomtörténészhez, s amelyből kitűnik, hogy Asbóth ekkortájt, bizonyára csupán néhány napig, Szentpéterváron tartózkodott. E rövid szentpétervári tartózkodást azzal hozom összefüggésbe, hogy Asbóth abban az időben min-

denfelé lázasan vadászott kaukázusi nyelveket tárgyaló szakirodalomra, mert nagyszabású bírálatot készült közzétenni legrégibb tanítványai egyikének, Munkácsi Bernátnak 1901-ben megjelent, „Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben” című munkájáról.

Utoljára 1913. május 11-e és 18-a között járt Asbóth Oroszországban. Kövesligethy Radó geofizikussal és csillagással együtt az Akadémiák Nemzetközi Szövetségének Szentpéterváron tartott V. kongresszusán vett részt a Magyar Tudományos Akadémia képviselőjeként. Szabad idejét V. Jagić és A. A. Sahmatov társaságában töltötte. Látogatást tett Sahmatov otthonában, ahol igen szíves fogadtatásra talált.

Oroszországi útjain Asbóth Oszkár számos ismerősre tett szert az orosz tudós világban. De levelezésben is állott több nagy hírű orosz filológussal. Megemlíthetem I. A. Baudouin de Courtenay, F. F. Fortunatov, Ja. K. Grot, V. I. Lamanszkij, V. F. Miller, A. A. Sahmatov nevét.

Orosz városokon kívül Asbóth Oszkár alkalmanként más szláv városokat is felkeresett, így például Prágát, Lemberget, Szófiát, Mosztart, a húsvéti szünidőket szívesen töltötte Cirkvenicában, stb. 1885-től az újvidéki szerb gimnázium felügyeletével bízták meg, s 10 éven át az ottani érettségi vizsgálatokon is képviselte a kormányt. Minden második évben Szarajevó-

ban és Travnikban elnökölt a bosnyák gimnázium érettségi vizsgálatain a magyar kormány képviselőjében. 1904 nyarán egy hónapig Turócszentmártonban tartózkodott, és tökéletesítette szlovák nyelvi ismereteit. Szlovák tanulmányait akkor szakította meg, amikor a bolgárral kezdett elmélyülten foglalkozni.

Levelezőtársa volt a bolgár tudósok közül Milan Sismanov, Ivan Sismanov, Benju Conev, Dimităr Matov, a szlovén tudósok közül Janko Šlebinger, Matija Murko, Ivan Prijatelj, valamint Anton Aškerc költő. Vatroslav Jagićhoz írt 174 levelét Zágrábban őrzik. Szerb levelezőtársai elsősorban az újvidéki szerb gimnázium tanárai kö-

zül kerültek ki: Aleksandar Sandić, Jovan Grčić, Tihomir Ostojić. Asbóth leveleinek nyelve német, orosz, szlovák, szerb, bolgár és hazai szlovén (vend) volt. Magyarul akkor írt, ha nagyon sietett, de természetesen csak annak, aki tudott magyarul is.

Asbóth Oszkárnak 1902-ig vezetett, az ELTE Levéltárában őrzött személyi adatlapján a „Nyelv ismerete” rovatban ez áll: „magyar, német, valamennyi Szláv nyelv, francia angol latin görög Szanszkrit norvég (dán) oláh”. Grúzul később tanult meg olyan fokig, hogy szótárhasználattal olvasni tudott.

Asbóth Oszkárnak tudóstársaihoz írt levelei szerencsésen fennmaradtak különféle külföldi gyűj-

teményekben, és közülük számosat nyomtatásban is közzétettek magyar, szlovák, szlovén kutatók. E levelek bepillantást engednek nemcsak Asbóth tudományos műhelyébe, hanem lelkivilágába és magánéletének részleteibe is. Sajnos, Asbóth leveleinek párdarabjai, amelyeket ő kapott tudóstársaitól, más, szomorú sorsra jutottak. Asbóth halála után a család a rózsadombi ház (II. Bimbó út 28) alagsorában őrizte őket más iratokkal együtt. 1945-ben, Buda ostromakor szinte valamennyi irat elpusztult. Jóformán csak az 1882-ben készült útinaplót kímélte meg a végzet. Más családi dokumentumokkal együtt felkerült a padlásra, s ott, néhai ifjabb Asbóth

Oszkár iratai között kutatva bukkant rá 1962-ben Váradi-Sternberg János, aki később nyomtatásban ki is adta.

AKADÉMIAI TAGSÁG HÁROM FELVONÁSBAN:
MEGVÁLASZTÁS,
TÖRLÉS AZ AKADÉMIAI TAGOK SORÁBÓL,
REHABILITÁLÁS

Asbóth Oszkár még nem is volt akadémiai tag, amikor 1890. május 5-én mint vendég előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémián „A hangsúly a szláv nyelvekben” címmel. De az akadémiai levelező tagság sem váratott már sokáig magára. Az MTA 1892. május 5-én mint a szláv nyelvtudomány művelőjét 37 szá-

vazattal 5 ellen levelező taggá választotta. Székfoglaló értekezését 1893. április 10-én olvasta fel „A szláv szók a magyar nyelvben” címmel. (Kivonata megjelent az Akadémiai Értesítő 1893. évfolyamának 389–392. oldalán.) Rendes taggá 1907. május 3-án választották meg 30 szavazattal 6 ellen. Székfoglaló értekezését 1908. március 23-án olvasta fel „A $j > gy$ változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban” címmel. (Kivonata megjelent az Akadémiai Értesítő 1908. évfolyamának 426–431. oldalán.)

Asbóth Oszkár tudományos tekintélyét nemzetközileg is elismerték. A szentpétervári Császári

Tudományos Akadémia 1906. november 26-án (december 8-án) nyelv- és irodalomtudományi osztályának levelező tagjává választotta olyan rangos tudósok élén, mint a cseh Lubor Niederle, a francia Antoine Meillet és mások. Az erről szóló oklevelet 1906. december 29-én (1907. január 11-én) állították ki az Akadémia elnökének, alelnökének és örökös főtitkárának aláírásával. De levelező tagja lett Asbóth a zágrábi Délszláv Tudományos és Művészeti Akadémiának, valamint a helsinki Finnugor Társaságnak is. Az újvidéki Matica srpska tiszteleti tagjai közé fogadva fejezte ki Asbóth Oszkár iránti megbecsülését.

A következő fejezetben majd felvázolom azt a kíméletlen hajszát, amely 1919-ben indult meg Asbóth Oszkár ellen. Ezt tetőzte be az a szégyenletes fejlemény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a tizenötödik akadémiai ülés 1919. december 2-án tartott folytatólagos hatodik összes ülésén, amelyen Asbóth Oszkár is jelen volt, „Asbóth Oszkár r. tagot 17 szóval 13 ellenében... az akadémiai tagok sorából törli.” (Akadémiai Értesítő 1919: 289.)

Hét évtizednek kellett eltelnie addig, amíg a becsületétől megfosztott Asbóth Oszkár rehabilitálásáról az MTA 1989. évi 149. rendes közgyűlése rendelkezett: „A közgyűlés megállapítja, hogy a Tanácsköztár-

saságban viselt tisztségük, illetőleg közszereplésük miatt az Akadémia tagjainak sorából 1919–1920-ban kizártak: Alexander Bernát r. t., Asbóth Oszkár r. t., Beke Manó l. t., Éber László, Lendl Adolf l. t. közül 1945-ben már csak Beke Manó élt, őt akadémiai tagsági jogaiba visszahelyezték, de a többiekre nézve haláluk miatt már nem intézkedtek. A közgyűlés indokoltnak tartja, hogy a már elhaltaknak is elégtételt szolgáltatson, ezért a Tanácsköztársaságban betöltött szerepük miatt az MTA tagjainak sorából kizárt Alexander Bernát, Asbóth Oszkár, Éber László és Lendl Adolf akadémiai tagságát haláluk bekövetkeztéig folyamatosnak tekinti.” (Magyar Tudomány 1989: 762.)

A körülmények különös össze-
játszása folytán szintén az 1989.
évi, 149. közgyűlés nyilvánította
folyamatosnak Melich János aka-
démiai tagságát. Őt Asbóth után
harminc évvel, a Rákosi-korszak-
ban taszították ki az akadémiából.
Ellenkező előjelű politikai szél-
sőségeknek vált áldozatává e két
jeles szlavistánk, Asbóth és Me-
lich, akik életükben ugyancsak
sok mérges tollharcot vívtak egy-
mással tudományos folyóirataink
hasábjain, de egymás érdemeinek
is tudatában voltak. Az elszenve-
dett sérelmekért nagy sokára és
egyidejűleg kaptak elégtételt az
MTA-tól. Ha ugyan egyáltalán be-
szélni lehet halál utáni elégtétel-
ről.

KÖZÉLETI SZEREPVÁLLALÁS 1919-BEN.
MEGHURCOLTATÁS.
TRAGIKUS HALÁL

Asbóth Oszkár csak a tudomány-
nak élt, a napi politika iránt nem-
igen érdeklődött. Bizonyára demok-
ratikus, szabadelvű nézetei miatt
állította a politikai vezetés 1919
februárjában éppen őt dékánként a
bölcészkar élére. Nem kétséges,
hogy e tisztség elfogadása és meg-
tartása a Tanácsköztársaság hónap-
jaiban is az akkori szituációban ha-
tározott politikai kiállásnak minő-
sült. Asbóth Oszkár osztatlan tekin-
télyének a bizonyítéka az, hogy ő
lett az 1919 tavaszán alakult Nyelv-
tudományi és Irodalomtörténeti
Kutatók Szövetségének is az elnö-
ke. Ezt a Szövetséget a filológusok

körében terjedő azon aggodalom hozta létre, hogy a nyelvészet és a filológia mint valami meddő úri foglalatосkodás a forrongva alakuló új társadalmi rendben nem könnyen tudja megtalálni a maga helyét, s ezért elkerülhetetlen hanyatlásnak fog indulni. A Szövetség első és legfontosabb feladatának egy jól átgondolt, kiegyensúlyozott munkaterv kidolgozását tartotta. A munkaterv nyelvészeti része „Tudományos feladataink a nyelvészet terén (A nyelvtudományi és irodalomtörténeti kutatók szövetségének munkaterve)” címen a Magyar Nyelvőr 1919 május–júniusi számában jelent meg (97–103. o.). A munkatervet Simonyi Zsigmond, Munkácsi Bernát, Balassa József,

Schmidt József és Asbóth Oszkár állította össze. „A magyarországi szláv nyelvtudomány legközelebbi föladatai” (102–103. o.) című szakaszt kétséget kizáróan Asbóth Oszkárnak kell tulajdonítanunk. Minthogy a munkaterv e szakaszában jól megmutatkozik Asbóth széles látóköre, tudományos igényessége, higgadt helyzetfelmérése és éles problémalátása, teljes egészében újraközlöm:

„1. Az erdélyi bolgár szövegek új kiadása és a magyar hatás kimutatása. Eddig magyar ember nem foglalkozott behatóan a fontos csergedi bolgár szövegekkel, pedig éppen magyar ember van hivatva egészen új világot vetni rájuk. A

szövegek csakis magyar helyesírásban maradtak ránk; gyakran még helyes olvasásuk is nehézséget okoz azoknak a kutatóknak, akik megfejtésükkel foglalkoztak (úgy mint a szlovén Miklosichnak meg a bolgár Miletičnek), de ennél is fontosabb az a körülmény, hogy kétségtelenül felismerhető, hogy a szövegek (káté, egyházi énekek) magyar forrásból vannak fordítva, amire eddig senki sem gondolt. A föladatnak megoldása sürgős volna, Asbóth Oszkár már régóta tervezi s csak a háborús akadályok gátolták megvalósításukat.

2. A magyarországi szlovén nyelvjárás alak-
tana. 1909-ben fényesen megindult a Tud. Akadémiának egy új

vállalata, a 'Magyarországi szláv nyelvjárások', Pável Ágost művével, 'A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtaná'-val. A viszonyok mostohasága következtében (Pável évekig Erdélyben – Tordán – tanárkodott, azután magával sodorta a háború) Pável azóta sem jutott hozzá, hogy régi tervét megvalósítsa és anyanyelvének alaktanát is kidolgozza, mindössze egy pár érdekes szöveget tehetett közzé. Most végre van kilátás, hogy ez a tehetséges szlávista ezt a föladatot megoldhassa.

3. A rutén nyelvjárások ismertetésének folytatása. Bonkáló Sándor 1910-ben írta meg dokt. értekezésében 'A rahói kisorosz nyelvjárás hang-

tanát' és abban arról tett tanuságot, hogy ezt a nyelvjárást apróra ismeri. Azóta folyton foglalkozott a rutén nyelvjárásokkal, de inkább gyakorlatilag értékesítette nagy tudását. Fölötte kíváncsi, hogy nyugodtabb idők bekövetkeztével kivegye a maga részét a már említett Magyarországi szláv nyelvjárások című vállalatban akár a rahói nyelvjárás bővebb leírásával, akár valamelyik rutén nyelvjárás összehasonlító tárgyalásával.

4. A t ó t n y e l v b e h a t ó b b t a n u l m á n y o z á s a. A magyar nyelv szempontjából, amelyre a tót nyelv több vidéken érezhető hatást gyakorolt, de a magyarság szempontjából is nagyon kíváncsi, hogy a tót nyelvvel

egyik-másik szlávistánk behatóbban foglalkozzék – itt még rengeteg munka vár a kutatóra. Hogy a dilettantizmus minálunk épen e téren olyan arcátlanul léphet fel, eléggé bizonyítja, hogy milyen kevés történt eddig a magyar közönség felvilágosítására. Egy szerény első lépés előre dr. Hlavaty István nemrég megjelent disszertációtöredéke; őt és mindenkit, aki komolyan foglalkozik a tót nyelvvel, mindenképp bátorítani kell és kutatásainak közzétételében támogatni.

5. Kivánatos volna még a többi hazai szláv (szerb, horvát stb.) nyelvsziget tudományos ismertetése.” – Melich János is szóba ke-

rült a munkatervben, mégpedig a Simonyi Zsigmondtól megfogalmazott, „Magyar nyelvtudomány” című fejezet „Nagyobb szabású összefoglaló föladatok” alcímű passzusában: „Feltétlenül szükséges Gombocz Zoltán és Melich János Magyar etimológiai szótárának folytatása és befejezése. Mint-hogy azonban jelenlegi alakjában elkészülése évtizedekig is eltart-hat, kívánatos volna, ha haladását gyorsítani lehetne rövidebb kidolgozással, a felesleges részletezés mellőzésével. Vagy pedig a nagy munkával párhuzamosan, mintegy hozzá való előkészületül, a szak-társaknak megvitatásra egy rövid-re fogott etimológiai névjegyzéket lehetne készíteni.”

A Tanácsköztársaság bukása után kezdetét vette a megelőző hónapok alatti tevékenység számonkérése, hogy megbélyegezzék, megbüntessék mindazokat, akik – az akkori szóhasználat szerint – „lepaktáltak a vörösökkel”. Az Asbóth Oszkár ellen felhozott vádak első helyén az egyetemi autonómhatóságok működésének felfüggesztése utáni dékáni kinevezés elfogadása szerepelt. Király János jogi kari prodékán szerint a kinevezés elfogadása „azt látszik külsőleg valószínűsíteni, hogy az intéző körök bíztak benne, mint az ő szellemük, irányuk emberében, aki velük egyetértve az autonómia ellen és nem amellet fog állást foglalni” (Nyelvtudományi Értekezések 65.

sz. Bp., 1969. 100). „Ugyancsak az autonómia megsértéseként írták ro-
vására Bonkáló Sándor professzori
kinevezésének a foganatosítását
még a polgári demokratikus kor-
mány idején. Az egyéb »vétkek«
csak másod-, illetőleg harmadsor-
ban jöttek számításba: az orosz
szovjet állami és gazdasági rende-
letek gyűjteményének a fordítását
szervezte; a Nyelvtudományi és
Irodalomtörténeti Kutatók Szövet-
ségének elnöke volt” (uo.). Az
egyetemi fegyelmi vizsgálat lezárá-
sát Asbóth Oszkár nem érte meg. A
de jure még fegyelmi vizsgálat alatt
álló professzor 1920. augusztus
24-én megrendítő hirtelenséggel
meghalt. (Halálának körülményeit
1. lejjebb.) A budapesti egyetem

saját halottjának tekintette, és hivatalos gyászjelentést adott ki. Temetésén jelen volt a rektor és a bölcsészkar dékán.

Megindult a hajsza Asbóth Oszkár ellen a Magyar Tudományos Akadémián is. Az I. Osztály Igazoló Bizottsága (elnöke: Némethy Géza, tagjai: Bleyer Jakab, Császár Elemér, Pekár Gyula és Pintér Jenő) összeállították a fegyelmi vizsgálat alá vonandók inkriminált magatartását tartalmazó vádpontokat. Az Asbóthra vonatkozó vádpontok megegyeztek az egyetemi fegyelmi vizsgálat pontjaival az alábbi kommentár kíséretében: 1. Az egyetemi autonómia megsértése után Károlyi Mihály köztársasági elnöksége idején elvállalta a dékáni kineve-

zést, és azt „a bolsevista kormány alatt is megtartotta. Ezzel a tettevel aktív részt vett az egyetem s az egyetemen fennálló tanulmány[i] rend lerombolásában.” (Nyelvtudományi Értekezések 65. sz. 103.) 2. A Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Kutatók Szövetségének elnöke volt. „E szövetség a hallgatásra, majd feloszlataásra ítélt Magyar Tudományos Akadémia nyelv tudományi és irodalomtörténeti törekvéseit öhajtotta az új világnézet módjai és elvei szerint megvalósítani” (uo.). 3. Az Orosz Szovjetköztársaság rendeleteinek a magyar fordítását szervezte.

Az Igazoló Bizottság 1919. október 13-án az alábbiak szerint határozott: „Asbóth Oszkár felszólí-

tandó, hogy lépjen ki a M. T. Akadémiából. Ha ezt nem tenné, a bizottság a kizárást hozza javaslatba.” (Nyelvtudományi Értekezések 65. sz. 107.) Az MTA 1919. december 2-án tartott összes ülése Asbóth Oszkárt a szavazatok 17 : 13 arányában az akadémiai tagok sorából törölte.

Az önérzetében mélyen sértett, tiszta lelkiismeretű Asbóth Oszkár nem élte túl a súlyos megaláztatást. Egészségileg összeroppant, és 1920. augusztus 24-én, hatvannyolcadik születésnapja után két héttel az utcán összeesve meghalt.

Hivatalosan Heinrich Gusztáv, az MTA főtitkára parentálta el Asbóth Oszkárt: „számos éven át volt levelező, majd rendes tagja az Aka-

démiának, fáradhatatlan szorgalommal kutatta a szláv nyelveknek a magyar nyelvre gyakorolt hatását, számos nyelvtudományi értekezéssel gyarapította tudományos irodalmunkat, a Nyelvtudományi Bizottság munkásságában állandóan tevékenyen részt vett és ennek megbízásából szerkesztette a »Nyelvtudomány« c. folyóiratunkat. Bár az Akadémia őt a kommunizmus alatt tanúsított magatartása miatt a tagok sorából törölte, főtitkár javasolja, hogy e jeles tudósunk emlékezete jegyzőkönyvünkben megörökíttessék.” (I. m. 109.) Rövid nekrológot írt Asbóth Oszkárrol Melich János. E szavakkal zárta: „Igazi, vérbeli tudós volt, a ki a világ folyását, eseményeit nem igen figyelte, nem

igen mérlegelte. Talán ez magyarázza meg, hogy élete végén a Károlyi-féle felforduláskor, valamint a proletáruralom idején az egyetemen s más vonatkozásokban olyan szerepre vállalkozott, a mely barátai, tisztelői részéről is szigorúbb megítélésben, az Akadémia részéről pedig marasztaló ítéletben részesült.” (Magyar Nyelv 1920: 156). Az agg Melich János 1957 nyarán az Asbóth Oszkár ellen felhozott legsúlyosabb vádként arra emlékezett, hogy köze volt huszonöt egyetemi tanár elbocsátásához. (Lásd Franc Šebjanič: Slovenska pisma madžarskega slavista Oskarja Asbótha. Murska Sobota, 1964. 19.) Rubinyi Mózes (Alföldi Mihály álnév alatt írt) megemlékezé-

séből két mondatot emelek ki:
„Azok közé a nagy tudósok közé
tartozott, akik többet zárnak a lel-
kükbe, mint amennyit megírnak,
többet tanulnak, mint amennyit ki-
adnak... Augusztus 27-én volt a te-
metése; társai és tanítványai közül
sokan állták körül oly váratlanul
megnyílt sírját.” (Magyar Nyelvőr
1920: 122–3.)

ÉLETMŰVE

A MAGYAR NYELV SZLÁV JÖVEVÉNYSZAVAI

Első terjedelmes – több mint százoldalas – tanulmányát Asbóth Oszkár 1884-ben tette közzé „Szlávság a magyar keresztény terminológiában” címmel. Kiindulva abból a fontos szerepből, amelyet cseh egyházi férfiak (Radla, szerzetesi nevén Sebestyén, valamint Asztrik, egyházi nevén Anasztáz és mások) játszottak a magyarságnak keresztény hitre térítésében, hangot adott annak a vélekedésének, hogy a csehek akkoriban ugyanazt az egyházi szláv nyelvet használták, amelyen régebben a szlovének Ma-

gyarországon, a morvák, szerbek, bolgárok, oroszok, horvátok s valószínűleg a lengyelek is istentiszteleteiket tartották, s amelyet Asbóth – a szlovén nemzetiségű Kopitartól és Miklosichtól vallott (később Jagiáltól megcáfolt) ún. pannón elmélettel, azaz a legrégibb szláv irodalmi nyelvnek Pannóniában, szlovén nyelvterületen való keletkezésével összhangban – ószlovénnek hívott. A magyar nyelvbe – Asbóth nézetei szerint cseh egyházi férfiak révén – átkerült szláv egyházi kifejezések körülhatárolt fogalmi csoportokat alkotnak: 1. Krisztus és a kereszt. 2. Pogány és eretnek. 3. A bérnálás. 4. Szent. Angyal. Oltár. 5. Az isteni tisztelet. 6. Malaszt. Hála. 7. A papság. 8. A

dusnok. 9. A hét napjai. 10. Karácson. Pünkösd. 11. Egyéb fogalmak. Külön fejezetbe sorolta Asbóth az ószlovénből fordított egyházi kifejezéseket (modern megjelöléssel: tükörszókat, tükörjelentéseket): 1. Az ünnepek. 2. A fészület. 3. Világ. 4. A képmutatás. 5. A hálaadás. 6. Az olvasó. Írás, olvasás. Függelékként Asbóth kitért a régi magyar helyesírás eredetére, úgy vélekedve, hogy „az argumentumok egész sora cseh mintára vall.”

Időközben nagy előrehaladást tett a szláv filológia a legrégibb szláv irodalmi nyelv hazájának kérdésében. Leskien és Jagić végérvényesen tisztázta, hogy e nyelv voltaképpen Cirill és Metód szülő-

földjének, Szaloniki környékének a nyelve, s ezért akár óbolgárnak is nevezhető. Asbóth, aki Jagić barátja és tisztelője volt, azonnal elfogadta az új tanítást, és heves vitákat folytatott Volf Györggyel, aki továbbra is ragaszkodott a panóniai eredet teóriájához. Ám Jagić iránti minden tisztelete sem akadályozta meg Asbóthot abban, hogy Jagić monográfiájának némely, a magyar nyelv szláv jövevényeit illető passzusát kiigazítsa egy 75 oldalas, orosz nyelvű tanulmányában. De az *ószlovén* megjelölést Asbóth nem cserélte fel mással, mert a *slověnsky* eredetileg nemcsak a Balkán északnyugati részén lakó szlovénekre, hanem valamilyen szlávra vonatkozott, s így ne-

vezték magukat a Balkán keleti felén lakó szlávok is, mielőtt még az idővel beléjük olvadt bolgár-török hódítóktól rájuk hagyományozódott volna a *bolgár* népnév. Az *ószlovén* jelentése tehát Asbóth szóhasználatában ugyanaz, mint az *ószláv*-é. A mondottakat szem előtt tartva láthatunk hozzá annak a több mint ötvenoldalas tanulmánynak az értékeléséhez, amelyet Asbóth 1893-ban „A szláv szók a magyar nyelvben” címmel közzétett. A tanulmány a következő fejezetekből áll: Az ó-szlovén nyelv. Az ó-szlovénből történt átvételek kora és a hangtani kritériumok. Miklosich és a magyar nyelvészek. – Asbóth revízió alá kívánta venni Franz Miklosich 1871. évi, „Die slavi-

schen Elemente im Magyarischen” című, 1884-ben újra megjelentetett értekezését. Miklosich kiváló szlavista volt, de nem tudott magyarul. Értekezésének 956 szócikkében összeállította a hasonló hangzású s jelentésileg is kapcsolatba hozható szláv és magyar szavakat, ám állításait csak odavetette, de be nem bizonyította, sőt a bizonyításhoz okvetlenül szükséges adatokat sem gyűjtötte össze, (talán szükségképpen is) figyelmen kívül hagyta a szótörténet tanúságtételét stb. Az értekezés fölött már mindenképpen eljárt az idő. Asbóth azt fontolgatta, hogy Miklosich munkáját előbb-utóbb „talán” mással kell helyettesítenie. A tervezgetett új szintézis alapvonalait vázolta fel

„A szláv szók a magyar nyelvben” című tanulmányában. Kinyilvánította benne: „A hangtani tünemények, melyek az ószlovén nyelvet a most élő szláv nyelvektől elválasztják, egytől-egyig tükröződnek a magyar nyelvbe került szláv szókban is.” S minthogy „az ószlovén nyelv valamennyi élő szláv nyelv közül csak a bolgárral áll szorosabb kapcsolatban”, a Kárpát-medencében egykor beszélt szláv nyelv, amelyből a honfoglalást követő legelső századokban szláv jövevényszavaink java részét kaptuk (például *mostoha*, *rozsdá*, *mezsgye*, *pest* stb.), a bolgár nyelvvel azonosítandó. Bizonyos hangtani kritériumok viszont arra mutatnak, hogy más szláv nyelvből is kerül-

tek át szavak a magyarba. Például a *megye*, *ragya*, *kútya* 'kunyhó', *gatyá* stb. átadója kétséget kizáróan a szerb-horvát nyelv volt. De gyakran hiányoztak a döntő fontosságú hangtani kritériumok, s ennek folytán hangtani alapon nem különíthetők el egymástól a különböző szláv nyelvekből átvett szavak.

„A magyar–szláv ethnikai érintkezés kezdetei” (Ethnographia 1897: 1–30) című dolgozatában Munkácsi Bernát tévesnek minősítette Asbóth elméletét, s annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a szláv hatás a magyar nyelvben régibb ennek nyelvjárásokra való oszlásánál, következésképpen szláv jövevényszavaink tetemes része a

honfoglalás előtt került nyelvünkbe egyrészt az oroszból, másrészt a bolgárból Levédia, illetőleg Etelköz területén való tartózkodásunk idején. (Itt mindjárt tévesnek kell minősítenünk Munkácsinak azt a nézetét, hogy a honfoglalásra induló magyarság egységes, nyelvjárásokra még nem tagolódó nyelvet hozott magával. Nagyobb területen élő nyelv elképzelhetetlen nyelvjárások nélkül; a honfoglalást megelőző korban is voltak a magyarban nyelvjárások. L. Bárczi Géza: A magyar nyelv múltja és jelene. Válogatott tanulmányok. Bp., 1980. 301.) „A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora” című, 1900-ban közzétett válaszában Asbóth tételről tételre

megcáfolta Munkácsi állításait, és továbbra is fenntartotta azt a véleményét, „hogy a szláv szók nagy tömege csak a mai hazánkban kerülhetett nyelvünkbe” s „a szók többsége bolgár nyelvjárásból származott”. Némi honfoglalás előtti orosz vagy bolgár hatás lehetőségét Asbóth sem tagadta, de annak kimutatására alapos tudományos felkészültségre volna szükség; Munkácsi túlságosan is könnyedén fogott a nehéz probléma megoldásához.

Századunk elejére Asbóth Oszkár mellé felnőtt egy fiatal, lelkes szlavista, Melich János (1872–1963), aki szlavisztikai tudását nem Budapesten, Asbóth tanítványaként, hanem Bécsben, a kor ve-

zető szlavistájának, a horvát Vatroslav Jagićnak a szemináriumában szerezte. 1903–1905-ben tette közzé a háromkötetesre tervezett „Szláv jövevényszavaink” első kötetét, amelynek első része „Az óbolgár nyelvemlékek szókészlete és a magyar nyelv szláv jövevényszavai”, második része pedig „A magyar nyelv keresztény terminológiája” alcímet viseli. (A műtorzóban maradt; második és harmadik kötete nem készült el.) Melich – Asbóthtal vitába szállva – azt vallotta, hogy a magyar nyelv régi szláv jövevényszavai nem egy nyelvből valók, hanem lassanként, évszázadok folyamán alakultak ki, s forrásuk csak csekély mértékben a bolgár nyelv, legnagyobbbrészt a

katolikus szláv népeknek (szlovéneknek, horvátoknak, szlovákoknak) köszönhető. Fontos módszertani újítása volt Melichnek a szóföldrajzi elv: kis térképeken ábrázolta az egy-egy tárgyat, fogalmat jelölő szláv szavak elterjedését. 1907-ben „Szláv jövevény-szavaink. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése” címmel Asbóth 102 oldal terjedelmű tanulmányban bírálta meg Melich monográfiájának első kötetét. A kötet első részéről leszedte a keresztvizet: teljesen elhibázottnak minősítette. A kötetnek jóval terjedelmesebb második részével szemben Asbóth már méltányosabbnak mutatkozott. Habár abban is talált hibát szép számmal, nem tagadhat-

ta meg tőle azt az elismerést, hogy két nagy kérdést, a magyar helyesírás eredetének és a keresztény terminológiának a kérdését erős kézzel kirántotta abból a kátyúból, amelybe került. Mindeközben nem fukarkodott az erős kifejezésekkel. Ma már szinte értetlenül csóváljuk a fejünket azoknak a vaskos gorombaságoknak az olvasásakor, amelyeket Asbóth vita-iratában magának megengedett Melich Jánossal szemben: „M. nemcsak a bolgár nyelv hangtani fejlődését nem ismeri, hanem a többi szláv nyelvekét sem.” (6. o.) „És... mit látunk a térképeken? Csaknem kivétel nélkül a mai bolgár szó van bele rajzolva a térképbe, valamint a többi szláv nyelv-

veknek mindig csak a m a i nyelv-
használata van föltüntetve, és a
bolgár szó mindig olyan helyre
van írva, a mai Bulgáriába, a hol
természetesen nem hathatott sem
ma, sem 1000 és több évvel ezelőtt
a m i nyelvünkre. Így e térképek
valóságos csúfot űznek a jámbor
olvasóval és egészen nyilvánvaló
– h a m i s í t v á n y o k.” (22. o.)
„M.-nek fogalma sincs a szláv
nyelvek életéről” (79. o.). Igaz,
Melich sem maradt e téren adósa
Asbóthnak.

1906-ban és 1907-ben Asbóth
Oszkár megvizsgálta a *trbt-trbt* és
tlbt-tlbt típusú szláv szavak ma-
gyar reflexeit, illetőleg a szláv na-
zálisok (*ę*, *q*) nyomait szláv jöve-
vényszavainkban. Több további ki-

sebb-nagyobb dolgot szentelt még a magyar nyelv szláv jövevényszavainak. De ezen a fontos kutatási területen egyre inkább fiatalabb pályatársa, Melich János vette át a vezérszerepet.

SPECIÁLIS SZLAVISZTIKAI KÉRDÉSEK

Asbóth Oszkár nagyobb munkát kívánt szentelni az orosz nyelv hangsúlyviszonyainak. E tárgyú vizsgálatainak csupán egy része készült el „A hangsúly a szláv nyelvekben” címmel. Ebben az 1891-ben 83 oldalon közzétett tanulmányában két szláv nyelvnek, az orosznak és a szerbnek a hangsúlyviszonyait vetette össze, mert

ez az a két nyelv, amelyből legbiztosabban lehet következtetni az egykor valamennyi szláv nyelvben uralkodó kétféle – emelkedő és eső – intonációra, valamint a szabad, azaz helyhez nem kötött hangsúlyozásra. Szellemesen válaszol arra a kérdésre, miért nem veszi figyelembe a legrégebbi szláv irodalmi nyelvet, amelyre Cirill és Metód egyházi könyveket fordított: „Ez a nyelv, melynek becsületes neve sincs – híjják ó-szlovénnek, ó-bolgárnak, egyházi szlávnak, ó-szlávnak, – igenis a szláv nyelvész kiapadhatatlan kincses bányája, de a mi kérdésünkben szava nincsen, mert arról éppenséggel semmit sem tudunk, hogy milyen hangsúlylally ejtették szavait.” Az oroszban bár-

melyik szótagra eshet a hangsúly, de ragozás közben helyét is változtathatja (*póchorony* 'temetés', *pochorón* 'a temetésnek a...', *pochoronám* 'temetésnek'). A szerbben a hangsúlyozás bonyolultabb. Emelkedő és ereszkedő intonáció különbözhető meg, s mindkettő rövid vagy hosszú magánhangzóval lehet összekötve. Emelkedő intonációnál mindig egy szótaggal odább, a szó vége felé kell képzelünk a hangsúly eredeti helyét. Aki ismeri ezt a törvényt, az a szerb szók ezreiből, amelyek egytől egyig más hangsúlyhelyet tüntetnek fel, mint a megfelelő orosz szók, kiolvashatja az orosz hangsúlyt. Részletesebben vizsgálja meg Asbóth a semlegesnemű fő-

nevek többes számú alakját, hogy szemléltethesse az orosz hangsúly nagy mozgékonyágát. Nyomon kíséri azt a fejlődést is, amely által „egy nőnemű szó egyes számú nominativusa, mert gyűjtőnév volt, tehát többséget jelentett, utoljára egy hímnemű szó többes számú nominativusává alakul át.” A vocativusnak az oroszban csupán gyér nyomai mutathatók ki, ezért Asbóth a régi vocativus hangsúlyát szerb, ukrán, bolgár szavak alapján világítja meg, és megállapítja, hogy a vizsgált szláv nyelvekben a vocativus előszeretettel viseli a hangsúlyt az első szótagon. Az ettől eltérő jelenségek a nominativus és a többi eset analógiás hatásának tudhatók be. – A nő-

nemű -a töveknél a hangsúly helye csak akkor változott, ha az egyes szám nominativusa eredetileg véghangsúlyos volt. Erre az oroszon kívül a szerb is bizonyítékul szolgál, s ezért feltehető, hogy a részletekben való eltérések a későbbi fejlődés eredményei. Külön csoportot alkotnak azok a szavak, amelyeknél az egyes szám accusativusa véghangsúlyos, de a többes szám nominativusa tőhangsúlyos. Itt meglehetősen ritka az egybeesés az orosz és szerb nyelvben. További vizsgálatok szükségesek. Asbóth a hangsúlyozás terén mutatkozó újabb jelenségekkel is foglalkozik, amelyeket el kell különíteni a régi örökségtől. Az analógia hatása más-

képpen nyilvánul meg az egyes nyelvekben. – Asbóth a gyakorlati nyelvoktatásban is nagy jelentőséget tulajdonított a helyes hangsúlyozásnak. A budapesti Keleti Akadémia hallgatói számára kiadott „Hangsúlyozott szerb és bolgár olvasmányok” című szöveggyűjteményében negyven oldalon át tárgyalta a szerb hangsúlyt a következő fejezetekben: 1. A szerb hangsúly nemei. 2. A szerb hangsúly eredete és helye. 3. Hangsúlytalan szók. 4. A hangsúly változása. 5. A hangsúlynak vidékek szerint való ingadozása. Ilyen átfogó, alapos szerb akcentológiai ismeretek nemhogy egy kereskedelmi pályára készülő akadémistának, de bármely fiatal szlavistának becsü-

letére válhatnának akár ma is. – Asbóth orosz nyelvtanaiban is figyelmeztetett a hangsúlyra mint az orosz nyelv elsajátítását megnehezítő tényezőre. Tapasztalata szerint a nem szláv számára az egészen sajátos orosz hangrendszeren kívül nehézséget jelent „a látszólag teljesen szeszélyesen ugrándozó szóhangsúly, amely mégis olyannyira uralkodik a szón, hogy valamennyi hangsúlytalan magánhanzó tompábban hangzik és többé-kevésbé elmosódik; e szóhangsúly helyét pontosan kell ismerni, nehogy a kiejtésben teljességgel eltorzuljon a szó.” (Kurze Russische Grammatik. Vorwort. Németül.)

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára (későbbi nevén Ország-

gos Széchényi Könyvtár) 1885-ben egy müncheni árverésen vásárolt egy 1494-ben a horvát tengerparti Zenggben (Segna, Segnia, Senj) nyomtatott glagolita misekönyvet. Asbóth Oszkár kötelességének tartotta, hogy külön tanulmányban mutasson rá a becses könyvvvel kapcsolatos művelődéstörténeti mozzanatokra és leírja a misekönyvet. A glagolita (régebbi nevén szláv, bolgár, horvát, Szent Jeromos-féle) betűket Szent Cirill, a szlávok apostola állította össze abból a célból, hogy a tőle alapított szláv nyelvű istentisztelethez szükséges egyházi szövegeket írásban rögzíthesse. (Az újabb keletű cirill betűs írás, habár Cirill nevét viseli, nem tőle származik. Nem más, mint a

görög maiusculának a glagolita írás hatása alatt végrehajtott alkalmazása a szláv hangok leírására.) *Glagoljaš* névvel illette a horvát tengerpart és a vele szemben fekvő szigetek horvát népe azokat a római katolikus horvát papokat, akik az istentiszteletet római szertartás szerint, de a Cirilltől írásba foglalt egyházi szláv nyelven végezték. Az egyházi szláv könyvekben minduntalan ismétlődik a horvát népnyelvben ismeretlen *glagolati* 'mond, szól' ige; például „v ono vrěmę *glagola* Isusъ = „in illo tempore dixit Jesus”. Az olyan katolikus pap, aki sűrűn használta a *glagolati* igét, a nép száján *glagoljaš* 'glagolita' lett. (A képzésmódhoz 1. horvát *blebetati* 'fecseg, lo-

csog':> *blebetaš* 'fecsegő, szószátyár'.) A latin *glagolita* a horvát *glagoljaš*-ból alakult képzőcserével. A horvát *glagol(j)ica* 'a Szent Cirilltől megalkotott szláv írás' alakulásmódjához 1. *latinica* 'latin betűs írás', *ćirilica* 'cirill betűs írás'. – De nemcsak a horvátoknál használt *glagolita* írás származik Cirilltől, hanem a horvát *glagolita* egyházi irodalom is szorosan kapcsolódik Cirill működéséhez. A szláv nyelvű istentisztelet vagy még Cirill (827 körül–869) életében, vagy nem sokkal az ő, illetőleg bátyja, Szent Metód (815 körül–885) halála után került horvát földre, amikor a szláv apostolok tanítványai szétszóródtak. – Zengg (Senj) volt az első horvát

város, amely nyomdát állított fel, mégpedig glagolita nyomdát. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az 1494-ben, II. (Jagelló) Ulászló magyar és horvát király uralkodása idején nyomtatott glagolita misekönyv lehetett az első könyv, amely a zenggi nyomdából kikerült. A misekönyv volt a legfontosabb egyházi könyv. Erre mutat az a körülmény is, hogy az első nyomtatott glagolita könyv, amely 1483-ban nem tudni biztosan, hol – valószínűleg Velencében – került ki a sajtó alól, szintén misekönyv volt (*editio princeps*). Meglehetősen bizonyossággal állítható, hogy a zenggi nyomdát 1493-ban állították fel. Az 1494. évi misekönyv szedésének felügyelője az a Blaž

Baromić – Barom(o) fia – zenggi kanonok volt, aki már 1493-ban részt vett egy Velencében nyomtatott glagolita breviárium munkálataiban. – Az 1494. évi zenggi misekönyvnek van egy csonka példánya is, de az lappang valahol. A Budapestre került példány, ámbár erősen meg van viselve, csaknem teljes. Valószínűleg nem hiányzik belőle több, mint az első lap a kalendariumból és egy levél szöveg, amely azonban egy beragasztott lapra le van másolva. A misekönyv külseje elég igénytelen, sorai szorosan egymáshoz érnek, mintha a könyvet magánolvasásra szánták volna. A szedés szép tiszta, csak a vörös szedés, a rubrum nem illik mindig bele a sorba. – Az 1494. évi

zenggi misekönyv nem lehet az 1483. évi (velencei?) editio princeps lenyomata, annyi közöttük az eltérés. A zenggi kiadás alapjául egy valamilyen oknál fogva nagyra becsült kézirat szolgálhatott, de a nyomdában természetesen szemmel kellett kísérni az editio princepsset is. 1368-ban készült az a Novak-féle kéziratot misekönyv, amelyet az 1483. évi editio princeps híven követett. Péter fia Novak krbavai knez Nagy Lajos királyunk udvari vitéze volt, és a misekönyvbe írt kis elmélkedése a világ mulandóságáról a legrégebbi feljegyzett horvát vers. (L. Slavko Ježić: Hrvatska književnost od početka do danas 1100–1941. Zagreb, 1944. 24.)

A glagolita misekönyvek nyelve grammatikai téren régies színezetű, de hangtani tekintetben a horvát ča-nyelvjárás hatása mutatkozik meg benne. Szövegében találkozni lehet – ha ritkán is – magával a ča 'quid, quod' névmással is, amelyről a ča-nyelvjárás a nevét kapta. Figyelmet érdemel, hogy a latin, illetőleg olasz *s* helyén sokszor *š* vagy *ž* áll (*Šikst* 'Sixtus', *oštja* 'ostya', *Gašpar* 'Gáspár' stb.). Vizsgálódásait Asbóth e szavakkal zárta: „nem húnyhatunk szemet a horvát nép életébe valaha olyan mélyen bevágó kulturális mozzanat előtt, mint a milyen a glagolita istentisztelet és minden, a mi vele összefügg.” Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött 1494.

évi zenggi glagolita missale különleges művelődéstörténeti értékét az is bizonyítja, hogy nyomtatásának – egyszersmind a horvát könyvnyomtatásnak általában – ötszázadik évfordulójára Horvátországban hasonmás kiadásban jelentették meg (Senjski glagoljski misal 1494. Faksimilni pretisak. Zagreb, 1994. Pretisci Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Svezak 5). A kutatások jelenlegi állása szerint az 1494-ben nyomtatott zenggi glagolita misekönyvből a legteljesebb budapesti példányon kívül két eredeti példány maradt fenn, mégpedig Szentpéterváron és a quarnerói Cresben (Cres szigetén), egy töredék pedig Odesszában. A cresi példányt csupán 1985-ben, az

odesszai töredéket pedig 1983-ban fedezték fel.

„A *j > gy* változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban” című tanulmányában Asbóth olyan hangtani jelenséget vizsgált meg, amely a magyarországi szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban egyaránt megfigyelhető. A dunántúli magyar nyelvjárásokra vonatkozólag önálló kutatásokat nem végzett, csupán mások korábbi megfigyeléseit összegezte. A *j > gy* változás felléphet: a) Szó elején (*jár > gyár, jó > gyó, jég > gyég, jel > gyel* stb.); b) Szó belsőjében mássalhangzó után (*borjú > borgyu, sarjú > sargyu, szomjas > szomgyas, tömjén > tömgyén, ge-*

reblye > *gerébgye* stb.). A hazai szlovén nyelvet illetően Asbóth szorgalmasan forgatta az írott forrásokat, de egyik egyetemi hallgatója, Pável Ágoston révén teljes felvilágosítást nyerhetett az első sorban Vas megye délnyugati csücskén, Vashidegkúton (Cankova) és Szécsényfán (Skakovci) beszélt, élő szlovén nyelv jellemző vonásairól is. A szomszédos Stájerországra nem tudta vizsgálatait kiterjeszteni. A szlovén nyelvjárásokban a következő helyzetekben észlelhető *j* > *gy* (*d'*) változás: a) Szó elején (*jagoda* 'eper' > *gyagoda*, *jajce* 'tojás' > *gyajce*, *jasztreb* 'héja' > *gyasztreb*, *jezero* 'ezer' > *gyezero*, *juzsina* 'uzsonna' > *gyűzsina* stb.); b) Szó belsejében, α)

Mássalhangzó után (*zobjé* 'fogak' > *zobgyé*, *mladjé* 'csemeték' > *mladgyé*, *roditelje* 'szülők' > *roditelgye*, *járemje* 'jármok' > *gyáremgye*, *komárje* 'szúnyogok' > *komárgye*, *drevje* 'fák' > *drevgye* stb.); β) Magánhangzó után (*bojati sze* 'fél' > *bogyati sze*, *pijanec* 'részeseg' > *pigyanec* stb.). A *j*-ből lett *gy* a magyarországi szlovének ajkán gyakran tovább fejlődött *g*-vé:

a) Szó elején (*jétra* 'máj' > *gyétra* > *gétra*, *junec* 'ökör' > *gyűnec* > *gűnec*, *jécsati* 'nyög' > *gyécsati* > *gécsati* stb.); b) Szó belsejében (*tajiti* 'titkol' > *tagyiti* > *tagiti*, *kolárje* 'bognárok' > *kolárgye* > *koláрге* stb.). – Megfigyeléseit összegezve Asbóth megállapította, hogy a szlovénben a *j* > *gy* változás

sokkal következetesebben lép fel, mint a dunántúli magyar nyelvjárásokban. De arra a kérdésre, lehet-e a két nyelv hasonló jelensége között kapcsolatot keresni és e kapcsolat milyen természetű lehet, Asbóth még korainak tartotta a választ. Ahhoz jobban kell ismerni nemcsak a jelen állapotot, hanem a múltat is.

„A szláv torokhangok változásai” című tanulmányában Asbóth a $k > \check{c}$ és $k > c$ változást tárgyalta. Modern kifejezéssel élve az első, illetőleg a második és harmadik palatalizáció jelenségét vizsgálta meg, de a három torokhang, a k , g és ch közül csupán a k változásait kísérte nyomon. Példaként szívesen választott olyan szláv szava-

kat, amelyek mint jövevényszavak meghonosodtak a magyarban. A szláv *roka* 'kéz, kar' családjából idézi az *obrŏčb* főnevet, amely eredetileg csak 'kar körüli, karra való' dolgot jelentett (vö. egyházi szláv *obrŏčb* 'karperec, armilla'), de jelentése idővel 'abroncs'-csá tágult, továbbá a *porŏčiti* igét, amelynek eredeti jelentése 'kezébe ad, rábíz' volt, de később 'üzen, parancsol' jelentést fejlesztett, valamint a *ročbka* főnevet eredeti 'kezecske' jelentéssel, amely olyan edényeket is jelölni kezdett, amelyeknek „kezecskéjük”, azaz fogójuk, fülük van. Ilyen edény a rocska is. A szláv nyelvekben valósággal hemzsegő *-ečka*, *-ička*, *-očka* végződésű szavak kapcsán felidézi az

-acska, -ecske végű magyar kicsinyítő képzéseket, és jogosnak tartja a gyanút, hogy a magyar képzéseket idegen, szláv eredetűnek lehetne magyarázni. Ám ő maga ezt a vélekedést osztani nem tudja, mégpedig évek hosszú során át megállapodott meggyőződésből. További kutatásokra buzdít. – A ragozott alakokban bekövetkező $k > c$ változás ma ritkább a szláv nyelvekben, mint egykor volt, mert az analógia számos ilyen alakot elsöpört. De a szerb igék felszólító módjában máig érvényesül a $k > c$ változás (*peku* 'sütnek' : *peci* 'süss', *reku* 'mondanak' : *reci* 'mondj', *vuku* 'húznak' : *vuci* 'húzz'), és megvan a főnevek többes számú nominativusában is (*vuk* 'farkas' :

vuci 'farkasok', *Grk* 'görög ember' : *Grci* 'görögök', *junak* 'hős' : *junaci* 'hősök'). Érdekes az egymáshoz kétségtelenül nagyon közel álló cseh és szlovák nyelv viszonya: míg a csehben a $k > c$ változás még csaknem végigkísérhető, a szlovákban már jóformán csak a hímnemű főnevek többes számú nominativusában maradt meg az emléke: cseh *pec* 'süss', de szlovák *peč* 'ua.', ugyanakkor viszont cseh *vlci* 'farkasok' és szlovák *vlci* 'ua.'. Az orosz ige- és főnévragozásból a $k > c$ változásnak jóformán még az emléke is eltűnt: *peki* 'süss', *volki* 'farkasok'. – A szláv *-bcb* képző, amely *-bkč* képzővel váltakozik, *-bkč*, illetőleg régebbi *-iko*-ból keletkezett. Ez

esetben tehát a *k* nem egy reá következő, hanem egy őt megelőző magánhangzó hatására alakult át *c*-vé. (Harmadik palatalizáció.) Szemléltetésül Asbóth magyar vonatkozású szláv szavakat használ fel: *mladъcbъ* 'fiatalember, kölyök' (vö. *malac*), *plavъcbъ* 'fakószőke ember' (vö. *palóc*), *němъcbъ* 'néma ember; német' (vö. *német*), *pokrovъcbъ* 'takaró' (vö. *pokróc*), *kupъcbъ* 'az, aki vásárol; kereskedő' (vö. *kupec*), *igrъcbъ* 'játékos' (vö. *igríc*) stb. – E magyar nyelven közzétett szlavisztikai tanulmányával Asbóthnak az volt a szándéka, hogy szaktársait meggyőzze: a szláv nyelvészet legfinomabb részletkérdéseihez is van köze a magyar nyelvtudománynak.

Szorosan a szláv $k > c$, illetőleg a magyarországi szlovén $j > gy$ változáshoz kapcsolódik Asbóthnak az a dolgozata, amelyben a magyarországi szlovének *vúk* 'farkas' főnévének többes számú *vucké* 'farkasok' alakját világította meg. A többes számú nominativus eredeti alakja a szlovénben ugyanúgy *vúci* volt, akárcsak még most is a szerb-horvátban. A *vucke* *c*-je ennek a régi alaknak az emléke. A *c* utáni *-ke* pedig végső soron annak tudható be, hogy a szlovén nyelvterület keleti részén nagyon elhatalmasodott a hímnemű főnevek többes nominativusának *-je* végződése (*vlaszjé* 'hajszálak'). Ám zöngétlen mássalhangzó után *j* helyett *ty*-t ejtenek (*vlasztyé*), abból pedig tisztán

hangtani úton *k* szokott alakulni (*vlaszké*; lásd még *tyeden* 'a hét, Woche' > *keden*). A *vucké* tehát egy *vúci* > *vucjé* > *vuctyé* > *vucké* fejlődési sornak a végső állomása.

ETIMOLÓGIAI VIZSGÁLATOK

A magyar nyelv szláv jövevényszavainak szentelt három terjedelmes értekezésében („Szlávság a magyar keresztény terminológiában”, „A szláv szók a magyar nyelvben” és „Szláv jövevényszavaink I.”) Asbóth Oszkár elsősorban etimológiai természetű kérdéseket boncolgatott. Nagy tudású, széles látókörű, rendkívül éles kritikai érzéssel rendelkező tudós

volt, s a kutatás akkori stádiumában éppen ilyen erős kritikájú rendszerezőre volt szükség, aki biztos kézzel választja el a helyeset a selejttől, amiben az etimológiák terén mindig is bővelkedtünk. Még az is előnyére szolgálhatott, hogy mintha kissé kevesebb fantáziája lett volna, mint amennyi új problémák felvetésénél szükséges. Ez kímélte meg az összefoglaló munkáknál nem kívánatos túlkövetkeztetésektől, nem eléggé megalapozott ötletek felvetésétől. Saját szavai szerint: „akik azt hiszik, hogy mindent e világon, ha törik szakad, meg kell magyarázni, akiket az a gondolat bánt, hogy a tudomány ezer meg ezer kérdésre nem ad feleletet,... nekik az én fejtegeté-

seim nem szólanak. Mert én bizony azok közé tartozom, akik azt tartják, jobb semmi magyarázat, mint rossz magyarázat” (Magyar Nyelvőr 1901: 70).

Rendkívül elmés magyarázatát adta Asbóth a magyar *zabola* ~ *zabla* szláv etimonjának. Az előzményként számba veendő szláv szócsoporthoz a következő: cseh *zubadlo*, szlovák *zubadlo*, bolgár *зубалец*, hazai szlovén (vend) *zobalo*. (Asbóth óta a szócsoporthoz kimutatott tagjai megszáporodtak: cseh nyelvjárási *zubno*, lengyel nyelvjárási *zabadło*, amelynek első szótagbeli *a*-ja egy **zazobadlić* ’felzaboláz’ ige alaki hatásának tulajdonítható, valamint macedón *збала*.) Korábban a szlavisták ős-

szláv **zqba(d)lo* alakot rekonstruáltak, s azt a **zqbъ* 'fog, dens, Zahn' főnév származékának tartották. Csakhogy az *-a(d)lo* végű szláv főnevek deverbálisak szoktak lenni, és a cselekvés végrehajtásához alkalmas eszközt jelölik. Ezért Asbóth elvetette a **zqbъ* főnévből való, denominális származtatás lehetőségét, és az ősszláv **zobati* 'csipeget, felszededet, »zabál«' igéből való deverbális származtatással cserélte fel. Eszerint a zabola neve a régi szlávságban **zoba(d)lo*-nak hangzott, és olyan eszközt jelölt, amelyet a ló rág, mintegy „zabál”. Azonos vagy hasonló a szemléleti háttere számos nyelv 'zabola' értelmű szavának: felsőszorb *hryzadlo*, szlovén

grizalo [Pleteršniktől 'Gebiß' jelentéssel szótározva, de a német szó poliszémiája más értelmezést is lehetővé tesz; az új szlovén értelmező szótár szerint a bogarak rágószervét jelöli], szerb-horvát *žvale* (többes szám), olasz *morso*, francia *mors*, német *Gebiß*, angol *bit* és a csikózabola régi magyar *emlő* [tkp. 'az, amit szopni kell'] elnevezése. A honvéd lovasság számára 1900-ban kiadott Gyakorlati Szabályzat meghagyta, hogy a lovat a csikózabla rágására kell szoktatni. (Idekíváncznak még Bay Bertalan 1848–49-es honvéd őrnagynak a fogathajtásról szóló 1861. évi cikkéből is a következő szavak: „Kire ne gyakorolna kellemes hatást, midőn prüsszögő s z a b l á i -

k a t r á g ó lovak röpítik tova.”
 In: Pettkó-Szandtner Tibor: A magyar kocsizás. Bp., 1931. 14.) A szláv nyelvekben a **zobad(l)o* a *zobъ ’fog’ népetimológiás hatása alá került. Ez tapasztalható a nyugati ukrán *зубило*, kárpátukrán *зубело* esetében is. – Nemrég a cseh Václav Machek a litván *žabóti* ’felkantároz’ alapján olyan ősszláv *zobati ’ua.’ igét tett fel az ősszláv **zobad(lo)* alapszavaként, amely a *zobati ’csipeget, felszededet, »zabál«’ igének homonimája lehetett. Ám Asbóth magyarázata továbbra is meggyőzőbb, hiszen nem bizonytalan balti egyeztetésre épül, hanem szilárd szóképzéstani és szemantikai alapra, nagyszámú analógiától támogatva.

A magyar *lencse* és *szerencse* szláv előzményét Asbóth óbolgár *lęšta-ban (**lęšt'a*-ban), illetőleg *sręšta*-ban, Melich viszont régi kaj-horvát vagy szlovén *lęča, *sręča alakban kereste. Asbóth szerint a két magyar szó *cs*-je magában a magyarban keletkezhett korábbi *st*-ből, amelyet a magyar-nak nehezebb eshetett szótag elején kiejteni. Hivatkozott arra, hogy a szerb *skupština* '(ország)gyűlés' még a legműveltebb magyar újság-olvasó kiejtésében is *szkupcsina*. Ehhez hasonlóan fejlődhetett a *lensté-ből *lencse*, a *szerensté-ből pedig *szerencse*. A dunántúli földrajzi nevek tanúsága szerint (lásd Kniezsa: *Studia Slavica* 1955: 46—47) a X. század végéig az ősszláv

tj helyén a kaj-horvátban és a szlovénben még *t'* állott, nem pedig *č*. Tehát bizonyára Asbóthnak volt e kérdésben igaza, s *lencse* és *szerencse* szavunk a bolgárból származtatandó.

Szláv jövevényszavainkon kívül Asbóth figyelme kiterjedt „Az oláh nyelvbe átment magyar szók”-ra is. Tanulmánya záró gondolataként rámutatott arra, hogy „az oláh nép történetének és culturalis fejlődésének megértéséhez okvetetlenül szükséges, hogy a tényeket úgy lássuk, a mint vannak és ha az oláh nemzet múltjának tiszta megismerése az oláh tudósok legszebb problémája, úgy másrészt mi is a legnagyobb érdeklődéssel kísérjük e kérdéseket, mert az oláh nép egy

része a mi hazánkban él és az ő történetök részben a mienk is.” (Nyelvtudományi Közlemények 1897: 448.) Hozzászólt Asbóth – Melich János „Német vendég-szók” című értekezése kapcsán – német jövevényszavaink kérdéséhez is. Mára sem vesztette el idő-szerűségét az az észrevétele, hogy bizonyos jövevényszavainknál valószínűbb a közvetlen olasz hatás, mint a Melichtől feltett szláv közvetítés, mert „az *egres*, *maskara*, *iskátulya*, *must* és *mustra* szókat az olaszból ép olyan könnyen meg lehet magyarázni”, különben is „az olasz nyelv hatása jóval nagyobb volt, mint akármelyik újabb szláv nyelvé.” Legújabb etimológiai szótárunk, az Etymologisches Wörter-

buch des Ungarischen” (1993–5.) Asbóthtal szinte azonos nézetten van: az *egres*-t, *maskará*-t, *skatulyá*-t és *mustrá*-t ingadozás nélkül az olaszból származtatja, a vándorszónak minősített *must* szócikkében pedig a német után a második helyen említi az olaszt mint lehetséges átadót.

NYELVÉSZETI KRITIKA

A sokoldalú, de legfőképpen mégis a finnugor nyelvtudományt művelő Munkácsi Bernát (1860–1937) 1901-ben hatalmas, 672 oldalnyi művet tett közzé „Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I. Magyar szójegyzék s

bevezetésül: a kérdés története” címmel. A 397 számozott szócikket tartalmazó könyv első kísérlet volt a finnugor nyelvekbe jutott árja és kaukázusi szavak rendszeres tárgyalására, tehát úttörő vállalkozásnak számított. Az indogermanisztikai alapképzettségű Asbóth Oszkár indíttatva érezte magát a véleménymondásra. Ám a kaukázusi etnikai dzsungel nyelveit még nevükről is alig-alig ismerte. Megtalálta a megoldást: „múlhatatlanul szükségesnek tartottam, a mit M[unkácsi]. elkerülhetőnek tartott, hogy biztos kiinduló pontúl legalább e g y kaukázusi nyelv terén alapos ismereteket szerezzek. Választásom nem volt nehéz. Nincs kauk. nyelv, a melynek csaknem

tökéletes megismerése – természetesen az élő kiejtést nem számítva – minálunk, ilyen nagy távolságban, lehetséges volna, kivéve a grúz (georgiai) nyelvet, a mely több mint ezeréves irodalmával is magára vonja figyelmünket. Míg M. ezt a nyelvet mindössze Erkert [R. von Erckert: Die Sprachen des Kaukasischen Stammes. I–II. Wien, 1895.] jóformán hasznavehetetlen könyvéből ismeri, én ezen a nyelven már most is – olvasok, lassan, de olvasok, tudományos fejtegetéseket is megérték a szótár segítségével, eligazodom a grúz nyelven írt nyelvtanokban is, a szótárakat meg épenséggel fönnakadás nélkül használom, szóval mindenkép első forrásból meríték és nem

szorúlok arra, hogy mint M., tudományomat egy dilettánsnak a hibáktól csak úgy hemzsegő művéből szedjem.” (Magyar Nyelvőr 1903: 173.) Asbóth tehát előbb szakmai fölényre tett szert Munkácsival szemben, majd száz oldalon át zúdította rá a pergőtűzet a Nyelvtudományi Közlemények 1903. és 1904. évfolyamában. Támadásának főbb célpontjai azok a hibák, tévedések lettek, amelyeket Munkácsi sok esetben csakugyan elkövetett. Olykor bizony fárasztóan szószaporító körülményeskedéssel fogalmazott bírálatában Asbóth a Munkácsi könyvéből kipécézett *suta, bot, görbe, gatya, hályogfa, féreg, icurka-picurka, Isten, gazda, gazdag, kincs, gaz,*

hús, had, hagymáz, hervad, ház, kacsint és néhány más szó köré csoportosította kifogásait, és nyelvészeti főbűnökben marasztalta el Munkácsit: a) Olyan nyelvekkel is kapcsolatba hozta a magyar nyelvet, amelyeknek még legújabb kori állapotáról is fogyatékosak a kutatók ismeretei, múltjukról, fejlődésükről, egymáshoz való viszonyukról pedig éppenséggel semmit sem tudni. b) Állathívogató meg hangutánzó szavakat is bevont hasonlításai körébe. c) Kénye-kedve szerint szabdalta részekre a magyar és a vele kapcsolatba hozott idegen nyelvi szavakat. d) A hasonlításba általa bevont kaukázusi szavak gyakran hibásak vagy félreértelmezettek. – Asbóth végkövetkeztetése

sértően gúnyos hangnemű: „M. nagy munkája nemcsak a magyar nyelvre és a vele szoros rokonságban álló nyelvekre mutat ki egészen új igazságokat, hanem mély nyomokat fog hagyni, ha igaz, az egész európai nyelvtudományban, mert ő ép olyan világosan és biztosan fejtegeti az indogermán szók, köztük az oszét szók történetét, a mint az előtte alig ismert kaukázusi nyelvek fejlődését, régi alakulatait, mert ha tudása korlátolt is, bátorsága nagy és képzelőtehetsége csodákat mível.” (Nyelvtudományi Közlemények 1904: 121.) – A túlságosan is szigorú, kiveséző bíráló megtette a magáét: Munkácsi művének második kötete már nem jelent meg.

A magyar helyesírás eredetéről folytatott vitában Asbóth előbb megcáfolta Hunfalvy Pál vélekedését arról, miért van a magyar helyesírásban a latin eredetű *s* betűnek *š* hangértéke. Hunfalvy szerint a *mise*, *János*, *apostol*, *sátán*-féle szavak eredetileg a magyarba is *s*-szel jöttek át, később azonban *s*-ük a magyarban *š*-sé fejlődött, s ezért a magyarság az *s* jelét is az *š* jelölésére vitte át. Asbóth rámutatott arra, hogy szláv jövevényszavainkban *s* > *š* változásnak semmi nyoma. Ezért nem fogadta el a magyar helyesírás latin eredetét, hanem a cseh eredet mellett foglalt állást, azzal érvelve, hogy a magyarság első térítői, Szent Adalbert tanítványai csehek voltak, és hogy

a latin s-nek š hangértéke a cseh helyesírásnak is jellemző vonása volt egészen a XIX. század közepéig. Asbóthtal szemben Volf György azt tartotta, hogy a magyar nyelv latin betűs helyesírásának alapja a latin hangoknak északolasz, közelebbről velencei jellegű ejtése. Melich János elutasította Volf teóriáját, és hivatkozva arra, hogy a magyar keresztény terminológia délnyugati szláv (szlovén, horvát) eredetű és a X. századból származó szlovén, ún. Freisingeni Nyelvemlékek helyesírása minden lényeges hangnál megegyezik a legrégebb magyar helyesírással, a magyar helyesírás eredetét a szlovénben kereste. Ebbe Asbóth is belenyugodott, és elismerte, hogy

a magyar helyesírás eredetének kérdését Melich elég közel vitte a végleges megoldáshoz. (A vita további, Asbóth halála utáni menetéhez 1. Knieszsa István: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig 63–78.)

Szenvedélyes vitát folytatott Asbóth Volf Györggyel a legrégibb szláv irodalmi nyelv (ószláv, óegyházi szláv) hazájának, valamint Melich Jánossal szláv jövevényszavaink rétegződésének kérdésében. Ezekről fentebb már megemlékeztem.

Egyébként Asbóth a tudósok egész sorával vitába szállt, ha valamely részletben nem értett velük egyet. Volf Györgyön, Munkácsi Bernáton és Melich Jánoson kívül

alkalomadtán terítékre került nála Hunfalvy Pál, Riedl Frigyes, Szarvas Gábor, Kunos Ignác, Alexics György, Karácsonyi János, Simonyi Zsigmond, Horger Antal, Gombocz Zoltán, Szily Kálmán, Csűry Bálint, Milan von Sufflay, Hugo Schuchardt, Aleksander Brückner, sőt – a szeretve tisztelt, nagy Vatroslav Jagić is.

Ám a Gombocz Zoltántól és Melich Jánostól szerkesztett Magyar Etymologiai Szótárt a dicséreteket rendkívül fukar kézzel mérő Asbóth méltóképpen, nagy elismeréssel fogadta: „A magyar nyelvészek ünnepet ülnek – megjelent a Magyar Etymologiai Szótár első füzete! Nem hiszem, hogy akad köztünk komoly tudós, a ki azt

mondhatná: én többet vártam, ennél jobbat, szebbet vártam! Készakarva hozzátettem a »szebbet« is, mert ez a pompás füzet, a melyben annyi szorgalom és tudás rejlik, külső csínjével is megnyeri az olvasót.” (Nyelvtudomány 1915: 64.)

Ha nyomós oka volt rá, így is tudott értékelni.

OROSZ NYELVKÖNYV MAGYARUL,
NÉMETÜL ÉS FINNÜL

Az elméleti jellegű tudományos munkásság mellett Asbóth Oszkár életművében fontos szerepet kapott a gyakorlati nyelvoktatást, nyelv-tanulást segítő nyelvkönyvek összeállítása is. Ezek sorában az első

hely illeti meg az 1888-ban magyar nyelven megjelent „Rövid gyakorlati orosz nyelvtan”-t. Asbóth ekkor már túl volt első oroszországi tanulmányútján, és az egyetemen évek óta tanította az orosz nyelvet. Tehát nemcsak gazdag elméleti ismereteit, hanem orosz nyelvi környezetben szerzett személyes tapasztalatait és orosz nyelvoktatással töltött éveinek módszertani tanulságait is felhasználhatta a nyelvkönyv írásakor. A nyelvkönyv első fejezete az orosz hangtant, második fejezete pedig az orosz alaktant tárgyalja. Az alaktani fejezet 28 paragrafusban tárja az olvasó elé a fontosabb jelenségeket, amelyeket példamondatok szemléltetnek magyar fordí-

tással és – az első 6 paragrafusban – magyar transzkripcióval is kísérvé. Rövid olvasmányok gyanánt Turgenyev „Költemények prózában” című kötetéből közöl a könyv négy darabot. Utána „Szók és szólások” fejezetcím alatt jórészt dialógusok formájában megszerkesztett 15 szókincsgyakorlat következik e tárgykörökben: Falu és Város. A ház. A lakás. Tájékozódás a szabadban. Az év. A hónapok. A hét. A nap. Az óra. Az időjárás. A vendéglőben. A boltban. Az ember. Az utazás. A katonaság. A szókincsgyakorlatok révén vált Asbóth munkája szűk értelemben vett gyakorlati nyelvtanból valóságos nyelvkönyvvé. – Asbóth orosz nyelvkönyve már a

következő évben, 1889-ben németül (Kurze Russische Grammatik) is megjelent Lipcsében a rangos Brockhaus kiadásában. Ám e német változat nem egyszerű fordítása a magyar eredetinek. Más a szerkezete: 11 oldalnyi hangtan után 36 paragrafusnyi alaktani rész következik, mindegyik paragrafus bőségesen ellátva begyakorlást szolgáló, németre is lefordított példaanyaggal, többnyire dialógus formájában. A kötet végén eredeti orosz olvasmányok találhatók (Turgenyev, népmese). A német nyelvű orosz nyelvkönyv sikerét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1897-ben, 1904-ben és 1915-ben újra kiadták. Tehát még az első világháború idején is Asbóth német

nyelvű könyvéből tanultak a németek (és nemcsak ők!) oroszul. 1897-ben a nemzetközi tekintélyű finn szlavista, Joos. J. Mikkola finn nyelvre fordította Asbóth orosz nyelvkönyvének német változatát (Venäjän kielioppi). A nyelvtani rész kiegészült egy új, sorszám szerint 37. paragrafussal, amely az oroszra jellemző diminutívumokat mutatta be. Viszont a kötet végéről elmaradtak az olvasmányok.

Orosz nyelvkönyve kiegészítéséül Asbóth orosz irodalmi olvasókönyvet (kresztomátiát) is szerkesztett, amely ugyancsak Lipcsében, Brockhausnál jelent meg „Russische Chrestomatie für Anfänger. Accentuierte Texte mit vollständigem Wörterverzeichnis” cím-

mel. A 97 olvasmányt tartalmazó gyűjtemény szövegeinek egy része abból a két olvasókönyvből származik, amelyet a világhírű író, Lev Tolsztoj állított össze a népiskolák számára. Közmondások, találós kérdések és szépirodalmi szemelvények (Puskin, Nyekraszov, Fet, Majkov, Polonszkij, Turgenyev, A. K. Tolsztoj, Krilov, Nadszon, Delvig, Dosztojevszkij, Gogol, Lermontov, Kolcov, Belinszkij, Akszakov, Dal) olvashatók még a kötetben. Második kiadást is megért 1903-ban. Melich János megítélése szerint „kitűnő vezető kezdők számára” (Magyar Nyelv 1920: 156). 1899. évi oroszországi tanulmányútján Melich bizonyára sokat forgatta Asbóth orosz nyelvkönyveit.

A budapesti Keleti Kereskedelmi Akadémia hallgatói számára Asbóth összeállított egy „Hangsúlyozott szerb és bolgár olvasmányok” című szöveggyűjteményt. A szerb szövegeket főleg Vuk Karadžić műveiből, mégpedig közmondásgyűjteményéből és szótárából emelte ki, de felvett néhány kereskedelmi levelet is. Az irodalmi szövegek és a kereskedelmi levelek közé 41 oldalas tanulmányt iktatott be a szerb hangsúlyról, amely a kezdőnek annyi nehézséget okoz. A bolgár nyelvet mindössze K. Velickov elbeszélése képviselte a szöveggyűjteményben.

A világháború idején Asbóth bolgár nyelvtant szándékozott összeállítani, de, mint írta, „a há-

ború alatt ilyent kiadni, úgy látszik lehetetlen, nekem legalább nem sikerült” (Nyelvtudomány 1918: 283).

SZERKESZTŐI TEVÉKENYSÉG

Századunk elején a nagy tekintélyű Heinrich Gusztáv irodalomtörténész szerkesztésében igényes világirodalmi összefoglalás készült (Egyetemes irodalomtörténet I–IV. Budapest, 1903–1911.). Az egyes nemzeti irodalmak történetét nagyszámú hazai és külföldi szakember tekintette át. A szláv nemzeti irodalmakról szóló fejezetek megírását és egységes szempontok szerinti összehangolását Asbóth Osz-

kár vállalta magára. Az Egyetemes Irodalomtörténet legvégén, a IV. kötet második részeként (383–727) látott napvilágot az Asbóth Oszkár-tól szerkesztett „Szlávok”. Kiterjedt ismeretségének köszönhetően Asbóthnak kitűnő szerzői gárdát sikerült összetoboroznia. Nevüket abban a formában adom meg, amelyben Asbóth használta őket a kor szokásának megfelelően: Brückner Sándor: Oroszok; Franko Iván: Kisoroszok; Brückner Sándor: Lengyelek; Černý Adolf: A szorbok; Novák Ernő: A cseh irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig; Škultéty József: A tót irodalom története; Dr. Prijatelj Iván: A szlovének irodalma; Popović Pál: Szerbek és horvátok; Ata-

nasov Angyal: Bolgárok. – A szerkesztés elveiről és nehézségeiről Asbóth a következőképpen nyilatkozott: „Ha előadásunkat történeti alapra akarnók fektetni, a bolgárok irodalmával kellene kezdenünk, de bennünket sokkal jobban érdekel a szláv irodalmak mai állása: az oroszok hatalmas, nálunk is mély nyomokat hagyott regényirodalma, nyomban utána a vele vetekedő, magasan szárnyaló lengyel irodalomtörténet és a szorgalmas, szívós csehek irodalma, a mely harmadiknak illeszkedik bele a szláv világirodalmak koszorújába. Kezdjük tehát az oroszokkal, áttérünk a nyugati szláv népekre: a lengyelekre, az apró lauziczi szerbekre, a csehekre és a mi tótjaink-

ra, folytatva a kört a szlovéneken kezdjük a déli szlávokat és a horvát-szerb területen át jutunk el végre a bolgár irodalomhoz, a melynek dicső multja történeti visszapillantás gyanánt illeszkedik bele az egész képbe. [Új bekezdés.] Mint-hogy a magyar tudósok közül senki sem foglalkozik behatóbban szláv irodalomtörténettel, idegenekkel kellett az egyes részeket megíratnom. A mennyire lehetett, arra törekedtem, hogy minden népnek a saját fia adja elő irodalmának a történetét, de ez sem sikerült teljesen. Az orosz irodalom történetét lengyel ember írta meg, Brückner, a híres berlini tanár, a ki az orosz irodalmat majdnem ép olyan alaposan ismeri mint a lengyelt. Az

apró lauziczi szerb («szorb») irodalom történetét cseh emberre bíz-
tam, igaz olyan cseh emberre, a ki
mint szerb író maga is közreműkö-
dött ebben az irodalomban. Leg-
nehezebb volt a horvát-szerb iro-
dalom ügyének helyes elintézése.
Hogy ez az irodalom nyelve egy-
séges, abban senki sem kételked-
hetik, a kinek csak némi fogalma
van a dologról, mégis a politika, a
vallás, de még a kétféle (cyrill és
latin) írás is annyira elválasztja
gyakran egymástól a horvátokat és
a szerbeket, hogy a horvát meg a
szerb más-más szemmel nézi egy
és ugyanazt az irodalmat. Inkább
személyes összeköttetéseim, mint
tárgyi szempontok, döntöttek, mi-
kor szerb embert szólítottam föl e

rész megírására. Šurmin, zágrábi egyetemi tanár, volt szíves a legújabb horvát írókra nézve némi helyreigazítást és pótlást beilleszteni... [Új bekezdés.] Szinte leküzdhetetlen akadályt gördített eléembe az a körülmény, hogy az egyes részeket egytől-egyig le kellett fordítatnom – német, cseh, tót, szerb, bolgár nyelvből, a cseh és még inkább a bolgár irodalomtörténetet, mert nagyon terjedelmesek voltak, át is kellett dolgozni. E munka közben sok elveszett az eredeti elevenségéből és közvetlenségéből, a mit senki nálamnál jobban nem sajnálhat. Reményilem így is érdeklődéssel és nem kis okulással fogja a magyar olvasó végig kísérni a szlávok irodalmi törekvé-

seit, nem csak a nagy nemzetekéit, hanem az apró népekéit is, hisz az irodalomban a népnek a lelke lüktet és az irodalomtörténet egyúttal egy darab intim története a népnek. Különös érdeklődésre tarthat számot a tótok irodalma, a melyről eddig ilyen összefoglaló tárgyalásokban többnyire épen csak hogy említés történik.” (Egyetemes Irodalomtörténet IV: 385–386.) E szavak nemcsak országhatárokon is átnyúló szervezőtehetségről, hanem a kényes szerkesztői munkához olyannyira szükséges gondosságról és tapintatról is tanúskodnak. – A következő évtizedekben számos kisebb-nagyobb könyv jelent meg magyar irodalomtudósok tollából egyes szláv népek iro-

dalmáról (lásd különösen: Bonkáló Sándor: Az orosz irodalom története I–II. Bp., 1924; Sziklay László: A szlovák irodalom története. Bp., 1962. Csuka Zoltán: A jugoszláv népek irodalmának története. Bp., 1963. Juhász Péter–Sipos István: A bolgár irodalom története. Bp., 1966.), de Asbóth Oszkár látványos körszemléjének megismétlésére mindeddig senki sem vállalkozott.

A szláv népek irodalmának magyarországi népszerűsítését Asbóth Oszkár fordításokkal, ismertetésekkel is segítette. Az orosz irodalom iránti vonzódásából néhány műfordítás született. (Lásd például „Faust. Beszély kilencz levélben. Oroszból Turgényev után Asbóth

Oszkár.” Budapesti Szemle 20 [1879]: 373–412.) Elbűvölték a szláv népek dalai: „ha valamely népről azt lehet mondani, hogy szeret énekelni, hogy életének minden mozzanata visszatükröződik dalaiból, hát bizony a szláv népekről lehet azt mondani. De ha részletekbe akarnék bocsátkozni, ha a szerbek nagyszerű hőskölteményeiről akarnék szólani[,] a melyek érthetőbbé teszik előttünk a görög rhapsodok működését, ha azokról a gyönyörű kardalokról akarnék említést tenni, melyektől Nagy-Oroszország minden zege-zuga cseng, ha végig akarnék menni valamennyi szláv nép dalain csak nagyjában, csak amúgy futtában, egész könyv lenne belőle.” (Buda-

pesti Szemle 52 [1887]: 19.) Meltányosan próbált ítélni a nagy tehetségű, de szemellenzősen magyarellenes szlovák Svetozár Hurbán-Vajanský íróról: „Mi magyarok nem olvashatjuk műveit a nélkül, hogy a dissonantiákat élesen ki ne éreznők, de kár, hogy valóban nagy figyelmet érdemlő, rendkívüli tehetségre valló és hazai szempontból is fölötte érdekes mesterműveit nem ismerjük. Vakság volna föl nem ismerni benne a nagy író, a nagy költőt és nagy igazságtalanság, végzetes elfogultság volna, el nem ismerni azt, a mi őt magasra kiemeli a közönséges »agitatorok« gyakran igazán gonosz és önző táborából.” (Budapesti Szemle 137 [1909]: 144.)

Az MTA I. (nyelv- és széptudományi) osztálya 1903-ban kíváncsnak mondotta, hogy a magyar nyelvjárásoknak régóta folyamatban levő tudományos vizsgálata mellett induljon meg a hazai nem-magyar nyelvjárások tervszerű és rendszeres feldolgozása is. A Nyelvtudományi Bizottság javasolta alapján az I. osztály legelőbb is a hazai német és szláv nyelvjárások tudományos feldolgozását és ismertetését határozta el egy-egy sorozatnak a megindításával, amelyben az illető nyelvjárásokra vonatkozó tanulmányok teendők közzé. A német nyelvjárásokból hamarosan egész kis gyűjtemény jelent meg. A „Magyarországi Szláv Nyelvjárások” című sorozat szer-

kesztésével a Nyelvtudományi Bizottság Asbóth Oszkárt bízta meg. Neki csak 1909-ben sikerült sorozatát megindítania, ám az 1. füzetrel a sorozat, a magyarországi szlavisztika nagy kárára, mindjárt meg is szakadt, mert további füzetek nem követték. A sorozat egyetlen füzetét Asbóth Oszkár legkedvesebb tanítványa, Pável Ágost írta „A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana” (Budapest, 1909. 148 o.) címmel. Pável Ágoston (1886–1946), aki a budapesti tudományegyetemen 1911-ben szerzett tanári, 1913-ban pedig bölcsészdoktori diplomát, még egyetemi hallgató korában, Asbóth Oszkár ösztönzésére készítette el értekezését szülőfalujának, Vashidegkút-

nak (Cankova) szlovén nyelvjárása hangtanáról. (Vashidegkút a Mura-szombati járás nyugati részén, az osztrák határszélen fekszik.) As-bóth Oszkár a következőképpen hívta fel a figyelmet a fiatal tudós érett munkájára: „a gazdag, minden tekintetben megbízható anyag avatja ezt a dolgozatot elsőrendű forrássá, ez biztosít a szláv nyelvek terén végzett nyelvjárástanulmányok közt Pável munkájának kiváló helyet. De hogy félreértést ne keltsenek szavaim, ezzel világért sem mondom, hogy P.-nál csak az anyag becses, szó sincs róla; egészben véve a nyelvi jelenségek megítélésében is sok sikerült részletet találni, különösen a hangzók bonyolult története, a hangsúlyos és

hangsúlytalan hangzók egymáshoz való egészen sajátos viszonya világosan kidomborodik, a nyelvjárás csaknem egész szókincse nagyjában helyesen be van állítva, úgy hogy e kincses bányából akár egy takaros kis szófejtő szótárackát lehetne összeállítani” (Nyelv-tudomány 1911: 127). Pável Ágostonnak az volt a terve, hogy anyanyelvjárásának hangtana után kidolgozza az alaktant is. Ám a viszonyok mostohasága következtében ehhez nem jutott hozzá.

A hazai szlovén nyelvjárástanulmányokon kívül Asbóth szorgalmazta a hazai ruszin (kárpátukrán) nyelvjárások vizsgálatát is. E téren Bonkáló Sándornak 1910-ben írt doktori értekezése (A rahói kis-

orosz nyelvjárás leíró hangtana. Gyöngyös) biztató kezdeménynek számított. Szükségesnek tartotta Asbóth a szlovák nyelv beható tanulmányozását, de a többi hazai szláv (szerb, horvát stb.) nyelv-sziget tudományos ismertetését is. A kész dolgozatokat örömmel tette volna közzé az általa szerkesztett „Magyarországi Szláv Nyelvjárások” című sorozatban. Azonban az események, mindenekelőtt a történelmi Magyarország széthullása és Asbóth Oszkár tragikus halála, megakasztották és évtizedekig meg-
hiúsították efféle stúdiumok folytatását és publikálását. Intenzív magyarországi szláv nyelvjárástani vizsgálatokra csupán az 1950-es évekkel kezdődően került ismét

sor, gyökeresen megváltozott történelmi viszonyok között.

1906-ban a Magyar Tudományos Akadémia a Nyelvtudományi Bizottságnak és az I. (nyelv- és széptudományi) osztálynak az előterjesztése alapján új folyóiratot indított Nyelvtudomány címmel. A folyóiratnak azt a feladatot szánták, hogy helyet adjon általános nyelvészeti és indogermanisztikai tárgyú értekezéseknek, s ezeken kívül tájékoztató és ismertető cikkeket közöljön a külföldi nyelvtudomány haladásáról. Az új folyóirat régóta észlelhető hiányt volt hivatva pótolni. Századunk elejére ugyanis már több nyelvészeti folyóiratunk is volt, mégpedig többé-kevésbé határozott működési terü-

lettel: az 1862 óta megjelenő Nyelvtudományi Közlemények elsősorban a finnugor nyelvhasználatnak, az 1872-ben indult Magyar Nyelvőr és az 1905-ben indult Magyar Nyelv mindenekelőtt a magyar nyelvre irányuló kutatásoknak, az 1900-ban indult Keleti Szemle pedig az orientalisztikának lett a szakosodott orgánuma. Helyel-közzel más folyóiratokban, például az Egyetemes Philológiai Közlönyben, a Budapesti Szemlében, az Akadémiai Értesítőben, az Erdélyi Múzeumban, a Századokban, az Ethnographiában, a Magyar Könyvszemlében is napvilágot láthattak nyelvészeti tárgyú vagy érdekű publikációk, de olyan folyóirat, amelyet az általános nyelv-

szet vagy az indogermanisztika művelői a sajátjuknak mondhattak volna, ahol terjedelmesebb dolgozataikkal is jelentkezhettek volna, nem létezett. A Nyelvtudomány megindítása ezt az áldatlan helyzetet változtatta meg gyökeresen, termékenyítő hatást gyakorolva a szorosan vett magyar nyelvészetre is. A következő tudománykörök művelői számára nyitott teret: 1. általános nyelvészet (főleg nyelvélektani fejtegetések), fonetika; 2. indogermán összehasonlító nyelvtudomány; 3. az egyes indogermán nyelvek közül főleg a görög, itáliai, germán és szláv nyelvekre vonatkozó tanulmányok. Az MTA Nyelvtudományi Bizottsága Asbóth Oszkárt bízta meg az új folyóirat szer-

kesztésével. Nála alkalmasabb szerkesztőt nem is találhattak volna. Az indogermán nyelvészetből Göttingában megszerzett doktorátusa, önképzéssel kiteljesített szlavisztikai erudíciója, kora színvonalán álló általános nyelvészeti és fonetikai tudása valósággal predestinálta Asbóth Oszkárt erre a felelősségteljes tisztre. Kitűnő munkatársak támogatták közleményeikkel. Az indogermanisztika tárgykörében Schmidt Józsefé volt a vezérszerep, de e tárgyban publikált Benigny Gyula, Kertész Ármán és Roseth Arnold is. Általános nyelvészeti tanulmányokat Petz Gedeon, Rubinyi Mózes, Gombocz Zoltán és Zolnai Gyula tett közzé, fonetikai tárgyúakat Balassa Jó-

zsef, Asbóth Oszkár és Gombocz Zoltán, görög tárgyúakat Pecz Vilmos és Darkó Jenő, germanisztikaiakat Schullerus Adolf, Theisz Frigyes, Schwartz Elemér, Thienemann Tivadar, romanisztikaiakat Alexics György, Drăganu Miklós, Honti Rezső, Karl Lajos, Papp-Pollák Dezső, szlavisztikaiakat pedig mindenekelőtt maga a szerkesztő, Asbóth Oszkár, majd Bonkáló Sándor, Pável Ágoston és – a török–szláv nyelvi kapcsolatok témakörében – Gombocz Zoltán. Ebből a húsznál is több tudósból állott a Nyelvtudomány dolgozótársi gárdája. Nemcsak önálló kutatási eredményeiket adták közre, hanem szemmel tartották a külföldi szakirodalmat és kritikailag szá-

mot adtak róla. – A Nyelvtudomány sikeres, hézagot pótló folyóirat volt. De az első világháború és az utána következő viharos idők halálra ítélték. Az 1914-ben napvilágot látott V. évfolyam után a VI. évfolyam csupán 1918-ban jelent meg, s az 1919. évi VII. évfolyam első száma pedig egyben a Nyelvtudomány utolsó száma is lett. A vállalkozás végképp megfeneklett. Asbóth hamarosan meghalt, és munkájának nem akadt folytatója.

Helyénvalónak tartom megemlíteni, hogy 1910. június közepétől Asbóth Oszkár a II. Bimbó út 28 alatti lakására kérte a kéziratokat, tehát a Nyelvtudományt a saját otthonában szerkesztette. Egyéb-

ként a legelső füzetrel kezdődően minden elülső borítólap verzóján olvasható volt a figyelmeztetés: „A folyóirat tartalmáért nem az Akadémia, hanem egyedül a szerkesztőség [a II. kötet 3. füzete óta: a szerkesztő] felelős.”

A TUDÓS ÉS AZ EMBER

Asbóth Oszkár személyében a budapesti egyetem szlavisztikai tanszékét nagy tudású, kora színvonalán álló, kiterjedt nemzetközi kapcsolatokot ápoló, európai formátumú kitűnő tudós töltötte be majd négy évtizeden át. Abból kiindulva, hogy Miklosichnak „Die slavischen Elemente im Magyarischen”

című, 1871-ben megjelent értekezése már minden szempontból elavult, a tanszék elfoglalása után azonnal hozzáfogott a magyar nyelv szláv jövevényszavainak újszerű feldolgozásához, s úgyszólván egész életén keresztül ez maradt egyetlen igazi tárgyköre, amellyel tudományosan foglalkozott. Sajnos, sem ezt a nagy feladatát, sem egy utóbb magára vállalt kisebbet, mégpedig az orosz hangsúlyviszonyok teljes és rendszeres bemutatását nem végezte be. Kniezsa István vélekedése szerint az látszik a legvalószínűbb oknak, hogy nem volt benne elég céltudatosság, önfeláldozás, s nem tudta rászánni magát a nagyobbfajta munkákhoz elengedhetetlenül szük-

séges, sokszor bizony lélektelen és fárasztó adatgyűjtésre, cédulázgatásra. Életműve ezért lett sok tekintetben szétaprózódott, inkoherens, véletlenszerű. Hétköznapi nyelvészeti aktualitásokra, rövid távú csip-csup részletkérdésekre és nem ritkán személyeskedésig menő, indulatos vitákra forgácsolta szét ereje és ideje nagy részét. Képletesen szólva: mintha nem maga hajtotta volna evezős csónakját, hanem hagyta volna, hogy vigye az ár, s csak akkor riadt fel, ha egy-egy erősebb hullám meglökte, illetőleg ha valamelyik pályatársa kihozta a sodrából. Akkor tollat ragadott, és általában kíméletlenül kifogásolt, korholt, s csak nagyritkán dicsért. A szenvedélyes vitákban gyakran

elfogultan ítélkezett, s tehetséges kortársain is olykor gyógyíthatatlan sebet ejtett. S a sok bírálgatásnak saját életműve vallotta kárát. Mintha bizony Asbóth Oszkára is kiterjeszthető volna Németh Lászlónak Fülep Lajossal kapcsolatban 1967-ben tett megállapítása: „aki mindenkit bírál, az nem alkot”. (L. Fodor András: Ezer este Fülep Lajossal. 1–2. Bp., 1986. 2: 527.)

Asbóth Oszkár külföldi utazásairól és szinte korlátlan tanulmányi kinntartózkodásairól a mai kor gyermeke csak irigykedve olvashat. De Hadrovics László vélekedése szerint azt is látnia kell a ma emberének, hogy nem kis mértékben éppen az ilyen korlátlan lehe-

tőségek csábítása okozhatta, hogy Asbóth tudományos egyéniségének meghatározója a minél többet tanulás, az ismeretek minél szélesebb körének megszerzése lett, és ez szinte elnyomta benne az egyegy problémakörre irányuló elmélyült kutatásnak, majd ennek nyomán a szintézisnek igazi vágyát. A kritika, a vitatkozás érdekében hajlandó volt, mindent félretéve, újabb és újabb nyelveket tanulni, és az új tudással felvértezve harcba szállni.

Felvetődhet a kérdés, mi lett volna, ha Asbóth Oszkár széles körű szakmai tudását nem annyira hungarocentrikus vizsgálatokra, mint inkább az általános szlavisztika művelésére fordította volna.

Együtt emlegethetnénk-e ma Leskiennel, Jagiáccsal, Sahmatovval, Meillet-vel és az általános szlavisztika más kiváló művelőivel? Aligha. Nem a témán múltott, hanem Asbóth személyiségén, hogy életműve nem teljesedett ki, és hiányoznak belőle az olyan nagyszabású szintézisek, amelyeneket a budapesti egyetem szláv filológiai tanszékének későbbi gazdái: Melich János, Kniezsa István és Hadrovics László alkottak.

JELENTŐSÉGE

Asbóth Oszkárt tekinthetjük a szlavisztika, közelebbről a szláv nyelv-tudomány első magyar tudományos művelőjének. Mindenekelőtt a magyar–szláv nyelvi érintkezések kérdéskörével foglalkozott, de tanulmányozta a szláv nyelvek hangsúlyviszonyait, és kitért egyéb általános szlavisztikai problémákra is. Publikációs jegyzéke 231 tételt foglal magában, tehát tudományos öröksége különösképpen gazdagnak nem mondható. A szlavisztika oktatását ő helyezte tudományos alapokra a budapesti egyetemen.

Nagy érdeklődést mutatott az orosz nyelv iránt. Sikeres orosz nyelv-könyveit magyar, német és finn nyelvterületen még az első világháború korában is használták. Számos külföldi pályatársával tartott fenn kapcsolatot és folytatott levelezést. Félelmetes volt mint vitapartner. Volf Györggyel, Munkácsi Bernáttal, Melich Jánossal és másokkal folytatott polémiáiba hihetetlenül sok energiát fektetett. Az egyes szláv nyelvek irodalmának történetéről külföldi szakemberekkel összefoglaló cikkeket íratott Heinrich Gusztáv Egyetemes Irodalomtörténete számára. Megindulásától fogva haláláig szerkesztette a Nyelvtudomány című színvonalas folyóiratot, amely az általános

nyelvészetnek, fonetikának és az indogermán összehasonlító nyelvészetnek, azon belül a szlavisztikának is mindmáig egyetlen magyar nyelvű tudományos orgánuma volt, gazdag kritikai szemlével. Értékes indogermanisztikai és szlavisztikai magánkönyvtárat gyűjtött össze, amely 19 évvel halála után, 1939-ben a budapesti egyetem bölcsészettudományi kara Szláv Filológiai Intézetének tulajdonába ment át, s ma is ott szolgálja a kutatást és oktatást.

*

Sötét árnyékként borul Asbóth Oszkár emlékére a tragikus vég, amely az 1919-ben igaztalanul el-

lene indított hajszának volt a következménye. Jóvátenni a jóvátehetetlent nem lehet. Halála után 69 évvel kései elégtételi gesztusként a Magyar Tudományos Akadémia rehabilitálta és ezáltal a maga részéről megkövette a meghurcolt tudóst. A késő utókornak múlhatatlan kötelessége, hogy továbbra se feledkezzék el Asbóth Oszkár életútjának, munkásságának, meghurcoltatásának és rehabilitálásának tanulságairól.

BIBLIOGRÁFIA

ASBÓTH OSZKÁR FŐBB MUNKÁI

*Die Umwandlung der Themen im Lateinischen.
Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung.*
Göttingen, 1875.

Szlávtság a magyar keresztény terminológiában.
Nyelvtudományi Közlemények 1884:
321–427.

Nochmals Kračunъ – koročunъ. Archiv für
slavische Philologie 1886: 694–699.

A szláv népek múltjából. Budapesti Szemle 1887:
1–19.

Rövid gyakorlati orosz nyelvtan. Budapest, 1888.
Kurze Russische Grammatik. Leipzig, 1889.
Zweite verbesserte Auflage 1897. 1904³.
1915⁴.

*Russische Chrestomatie für Anfänger. Accen-
tuierte Texte mit vollständigem Wörterver-
zeichnis.* Leipzig, 1890. Zweite, verbesserte
Auflage 1903.

A hangsúly a szláv nyelvekben. Budapest, 1891.
(Értekezések a Nyelv- és Széptudományok
köréből. XV. kötet. 8. szám.)

A szláv szók a magyar nyelvben. Budapest, 1893.

- (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XVI. kötet. 3. szám.)
- Lapú és vidra. Felelet Munkácsi Bernátnak.* Nyelvtudományi Közlemények 1894: 71–77.
- Ószlovén, újszlovén. Válasz Volf Györgynek.* Nyelvtudományi Közlemények 1895: 442–451.
- Szláv igék a magyar nyelvben.* Magyar Nyelvőr 1896: 113–116.
- Az 1494-iki zenggi glagolita misekönyv.* Magyar Könyvszemle 1896: 120–149, 209–244.
- A szláv jövevényszók kora. (Veréb és szarka).* Nyelvtudományi Közlemények 1896: 329–350.
- A német jövevényszókhoz.* Magyar Nyelvőr 1897: 60–65, 111–115.
- A glagolita ê és az ószlovén nyelv hazája.* Nyelvtudományi Közlemények 1897: 86–93.
- Az oláh nyelvbe átment magyar szók.* Nyelvtudományi Közlemények 1897: 325–341, 428–448.
- Das zu Zengg im Jahre 1494 gedruckte glagolitische Missale.* Archiv für slavische Philologie 1897: 214–229.
- Venäjän kielioppi.* Suomeksi sovittanut Joos. J. Mikkola. Helsinki, 1897.
- Lencse – szerencse.* Magyar Nyelvőr 1900: 494–503.
- A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének*

helye és kora. Nyelvtudományi Közlemények
1900: 74–90, 209–230.

*Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen
Berührung.* Archiv für slavische Philologie
1900: 433–487.

Hangsúlyozott szerb és bolgár olvasmányok. I.
Српски текстови. II. *Единъ български
рассказъ.* Bp., év nélkül. (A Keleti Kereske-
delmi Akadémia tanárai által a századforduló
táján összeállított olvasókönyvben jelent meg.
A könyv címlapját nem sikerült felkutatnom.
Az Asbóhtól írt fejezet a 129–235. oldalon
található. Paginázatlanul csatlakozik hozzá az
Előszó német fordítása.)

Néhány helynévről. (Brassó, Pécs, Pozsony, Rába,
Helimba, Lisznyó.). Magyar Nyelvőr 1901:
70–73, 117–124.

Az igezők átvételéről. Magyar Nyelvőr 1901:
221–224.

Rés és rőzse. Magyar Nyelvőr 1901: 555–563.

Csésze. Magyar Nyelvőr 1902: 8–16.

Szúszék és hambár. Magyar Nyelvőr 1902:
186–194.

Zabola. Nyelvtudományi Közlemények 1902:
361–368.

*Несколько замечаний на сочинение В. И.
Ягича об истории происхождения цер-
ковно-славянского языка.* Известия от-
деления русского языка и словесности

- Императорской Академии Наук VII (1902)/4. sz. 246–320.
- Mostoha és eszkába.* Magyar Nyelvőr 1903: 264–270.
- A magyar nyelv árja és kaukázusi elemei.* (Munkácsi Bernát: *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I.*). Nyelvtudományi Közlemények 1903: 92–122, 217–235, 450–475, 1904: 100–121.
- Ein Stück Volksetymologie.* Archiv für slavische Philologie 1903: 569–579.
- Рефлекс слов вида трът–трът и тлът–тльт в мадьярских заимствованиях из славянского языка.* Санктпетербург, 1906. (Отдельный оттиск из „Сборника статей по славяноведению”. II.)
- A szláv torokhangok változásai. I. A k > č-féle változás.* Nyelvtudomány 1907: 12–47. *II. A k > c-féle változás.* Nyelvtudomány 1907: 105–142, 180–196.
- Tagadással kifejezett összehasonlítás.* Nyelvtudomány 1907: 241–257.
- Szláv jövevényszavaink. I. Bevezetés és a különböző rétegek kérdése.* Budapest, 1907. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. XX. kötet. 3. szám.)
- A j > gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásokban.* Budapest, 1908. (Értekezések a Nyelv- és Szép-

- tudományok köréből. XX. kötet. 10. szám.)
Die Reflexe von ę q in den slavischen Lehnwörtern der ungarischen Sprache. Jagić-Festschrift. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. Berlin. 1908: 235–246.
- Szláv hatáson alapul-e igekötőink használata?* Nyelvtudomány 1909: 27–31.
- Szerencse.* Nyelvtudomány 1909: 101–115.
- A m. göröngy szó és az q: u hangok váltakozása a szláv nyelvekben.* Nyelvtudomány 1911: 1–24.
- Nyüst.* Nyelvtudomány 1911: 241–246.
- Gazda.* Nyelvtudomány 1911: 289–293.
- Szláv o > magyar a.* Nyelvtudományi Közlemények 1911–12: 381–400.
- Ung.-slovenisch vucké.* Archiv für slavische Philologie 1912: 321–338.
- Kaba.* Nyelvtudomány 1913: 135–142.
- Gereblye.* Nyelvtudomány 1913: 161–182.
- Tátra.* Nyelvtudomány 1913: 198–206.
- Szláv u ~ magyar o.* Nyelvtudomány 1913: 304–317.
- Magyar Etymologiai Szótár, írta Gombocz Zoltán és Melich János, I. f. A!–Aszó.* Nyelvtudomány 1914: 64–70. II. f. Aszó–Bécs. Nyelvtudomány 1914: 134–149.
- Vall és vádol.* Nyelvtudomány 1915: 277–282.
- A horvát akadémia nagy szótára.* Nyelvtudomány 1918: 225–234.

ASBÓTH OSZKÁR SZERKESZTŐI
TEVÉKENYSÉGE

Egyetemes irodalomtörténet. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. IV. Ural-altajiak és szlávok. Budapest, 1911. A kötet második, „A szlávok” című részét (383–727) Asbóth Oszkár szerkesztette.
Magyarországi szláv nyelvjárások. (A sorozatban egy füzet jelent meg: Pável Ágost: A vashidegkuti szlovén nyelvjárás hangtana. Budapest, 1909.)
Nyelvtudomány. Folyóirat. I (1907)–VII/1 (1919).

AZ ASBÓTH OSZKÁRRÓL SZÓLÓ
IRODALOMBÓL

ALFÖLDI MIHÁLY [= RUBINYI MÓZES]: Asbóth Oszkár. Magyar Nyelvőr 1920: 122–123.
ANGYAL ENDRE: Asbóth Oszkár (1852–1920). Magyar Nyelvőr 1952: 407–419.
ANGYAL, A.: Oskar Asbóth und die slowenische Gelehrtenwelt. Studia Slavica 1967: 127–141.
BÁRCZI GÉZA: A magyar szókincs eredete. Második, bővített kiadás, Budapest, 1958. (Egyetemi magyar nyelvészeti füzetek.) Asbóth Oszkárrol: 81–82.
BIHARI JÓZSEF: Asbóth Oszkár néhány nyelvészeti megjegyzése. Eger, 1964. (Az Egri Tanárképző Főiskola Füzetek 344. Különlenyomat a Főiskola Tudományos Közleményeinek II. kötetéből.)

- BIHARI JÓZSEF–H. TÓTH IMRE: Asbóth Oszkár orosz tudósokhoz írt levelei (Adalékok a magyar–orosz tudományos kapcsolatok történetéhez). Eger, 1970. (Separatum: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series. Tom. VIII. Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Füzetei. 513. sz.)
- BISZTRAY GYULA: Jókedvű magyar tudósok. Bp., 1972. Asbóth Oszkárrol: 78–79, 93–94.
- FERENCZY GYULA: Asbóth Oszkár nyelvtanáról mai szemmel. Modern Nyelvoktatás 1963/1–2. sz. 74–79.
- GULYÁS PÁL: Asbóth Oszkár. In: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat. Írja és szerkeszti: Gulyás Pál. I. Bp., 1939. 863–865.
- H. TÓTH IMRE: A magyar–orosz tudományos kapcsolatok történetéhez. Magyar Tudomány 1969: 49–51.
- H. TÓTH IMRE: A magyar–orosz tudományos kapcsolatok történetéből. Magyar Nyelv 1972: 322–323.
- H. TÓTH IMRE: Asbóth Oszkár kapcsolata bolgár nyelvészekkel. Magyar Nyelv 1976: 250–252.
- KÁZMÉR MIKLÓS: Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Bp., 1993. Az Asbóth család névhez l. *Osvald* szócikkét a 796–797. oldalon.
- KEMPELEN BÉLA: Magyar nemes családok. 1–11. Bp., 1911–1932. Az Asbóth-család rokoni viszonyaira l. 1: 163–168.

- KIRÁLY PÉTER: Tudományos feladataink a nyelvészet terén. (A Tanácsköztársaság idején kidolgozott nyelvtudományi munkaterv, ennek előzményei és jelentősége.) In: Nyelvtudományi Értekezések 65. sz. Budapest, 1969. 7–40. Asbóth Oszkárrol: 24, 25, 29, 30, 31.
- KISS KÁLMÁN: XIX. századi magyar nyelvű orosz nyelvtanaink és nyelvkönyveink módszertani megközelítésben. Nyíregyháza, 1992. (Különnyomat: Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis, Tomus 13/A.) Asbóth Oszkárrol: 24–25.
- KISS KÁLMÁN: Fejezetek katonai és polgári orosz nyelv-oktatásunk történetéből (1887–1945). Nyíregyháza, 1994. (Studia Academiae Nyíregyháziensis. Tomus III. 1994.) Asbóth Oszkárrol: 23–26, 30.)
- KISS KÁLMÁN: A magyarországi orosznyelv-oktatás első korszaka (1849–1949). Debrecen, 1995. Asbóth Oszkárrol: 42–56.
- KISS LAJOS: Etimológiai vizsgálatok Magyarországon a múlt század közepétől 1920-ig. In: Tanulmányok a magyar és finnugor nyelvtudomány történetéből (1850–1920). Szerkesztette Szathmári István. Budapest, 1970. 47–59. Asbóth Oszkárrol: 51–52.
- KNIEZSA ISTVÁN: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig. Bp., 1952. (Nyelvészeti Tanulmányok II.) Asbóth Oszkárrol: 61–63, 65.

- KNIEZSA ISTVÁN: A magyar szlavisztika problémái és feladatai. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei 1958: 69–90. Asbóth Oszkárrol: 69–70, 72, 73, 74, 75, 78–79, 80.
- KOVÁCS FERENC: Nyelvészek a forradalomban. In: Nyelvtudományi Értekezések 65. sz. Budapest, 1969. 88–110. Asbóth Oszkárrol: 94, 95, 100–101, 103, 107–109.
- [LUKÁCSI PÁL–PÁNDI LAJOS–HÖNIG ANTAL–ÁGOSTON KLÁRA–LUDVIG MÁRIA–MAGAY EDIT]: Библиография работ Оскара Ашбота 1852–1920. *Analecta Linguistica* 1972/2. sz. 32–42.
- MELICH JÁNOS: † Ásbóth Oszkár (1852–1920). *Magyar Nyelv* 1920: 155–156.
- MIKESY SÁNDOR: Ásbóth Oszkár nevéről. *Magyar Nyelvőr* 1953: 246–248.
- MIKESY SÁNDOR: Az *Oszvald* keresztnév magyar vezetéknévi származékai. *Magyar Nyelv* 1953: 403–409.
- NOVAK, VILKO: Življene in delo Avgusta Pavla. Ljubljana, 1970. (Academia Scientiarum et Artium Slovenica. Classis II. Philologia et Litterae. Dissertationes VII/7.) Ásbóth Oszkárrol: 7–11, 17–22.
- PÁVEL ÁGOSTON: Két szláv–magyar tárgyú értekezés. *Magyar Nyelvőr* 1909: 228–232.

- PETRUS, PAVOL: Z korešpondencie Oszkára Asbótha s Jozefom Škultétym a Svetozárom Hurbanom Vajanským. Literárny archív 1974: 103–146.
- PÓTH, I.: Aus dem Briefwechsel von Oszkár Asbóth. *Studia Slavica* 1978: 137–157.
- PÓTH, ISTVÁN: Hundert Jahre Slawistik in Ungarn (1849–1945). In: *Hungaro-Slavica* 1978. Herausgegeben von L. Hadrovics, A. Hollós. Bp., 1978. 257–264. Asbóth Oszkárrol: 258, 260.
- ŠEBJANIČ, FRANC: Slovenska pisma madžarskega slavista Oskarja Asbótha. Murska Sobota, 1964.
- ШТЕРНБЕРГ, Я. И.: Дневник поездки в Россию Оскара Ашбота в 1882 году. *Studia Slavica* 1964: 425–444.
- SZINNYEI JÓZSEF: Ásbóth Oszkár. In: Magyar írók élete és munkái. Írta Szinnyei József. I. Bp., 1891. 274.
- VÁRADI-STERMBERG JÁNOS: Asbóth Oszkár orosz nyelvű útinaplója. In: Váradi-Sternberg János: Utak, találkozások, emberek. Írások az orosz–magyar és ukrán–magyar kapcsolatokról. Uzsgorod–Budapest, 1974. 258–265.
- VÁRI REZSŐ: A classica-philologia encyclopaediája. Bp. 1906. Asbóth Oszkárrol: 398.

